

CSERNICSKÓ ISTVÁN

Az ukrán nyelv Kárpátalján¹

Az előzmények

Az egykori Szovjetunióban elvileg minden nemzetiség és nyelv egyenjogú volt. Olyannyira, hogy az országnak hivatalosan nem is volt államnyelve², sőt a harminckötetes Nagy Szovjet Enciklopédia szerint az államnyelv csak a burzsoá államokban létezik, s nem más, mint az a nyelv; amely kötelezően használatos a hivatali ügyintézésben és intézményekben, a bíróságon, az iskolákban stb., tekintet nélkül a lakosság nemzetiségi összetételére. Az enciklopédia szerzői szerint az uralkodó osztályok saját nyelvüket vezetik be államnyelv gyanánt, megsértve ezzel a nemzetiségi kisebbségek jogait.³

Ennek ellenére az orosz nyelv politikai, gazdasági, ideológiai és nem utolsósorban hadászati okokból kivételezett helyzetet élvezett. Országos és köztársasági szinten - az oroszosításnak leginkább ellenálló néhány tagköztársaságot (például a Grúz és az Örmény SZSZK-t) kivéve-a közigazgatási ügyek oroszul folytak, s az egyes köztársaságokban az orosz volt a felsőoktatás; a tudomány, a technika és a hadsereg-vezénylési nyelve (Miller 1994: 613).

A központi vezetés természetesen megtalálta a magyarázatot az orosz nyelv privilegizált helyzetére. „A nemzetek közötti kapcsolatok és együttműködés gyors fejlődése az orosz nyelv jelentőségének növekedéséhez vezet, mert ez a nyelv a Szovjetunió összes nemzeti és nemzetiségi közötti kölcsönös érintkezés nyelve lett. És valamennyiünket örömmel tölt el, hogy az orosz nyelv az egyik általánosan elismert világnyelv lett” nyilatkozta például 1972-ben Budapesten Brezsnyev (*Népszabadság* 1972. december 22. 4.).

Az egyik szovjet nyelvész tíz évvel később ennél is továbbment: „a kommunizmus építésének folyamatában minden szovjet nemzet és nemzetiség egy új történelmi kategóriában egyesült, létrehozva a szovjet népet, melynek legfőbb érintkezési eszköze az orosz nyelv” (Iszajev 1982: 162).

A Szovjetunió Kommunista Pártyjának programja (Uzshorod, Kárpáti Kiadó 1986. 89-90.), amelyet az SZKP XXVII. kongresszusa fogadott el 1985-ben, így ideologizálja meg az orosz nyelv mindenhatóságát: „A jövőben is biztosítani fogjuk a Szovjetunió minden állampolgára számára anyanyelvének szabad fejlesztését és egyenjogú használatát. Ugyanakkor, tekintve, hogy az orosz nyelvet a szovjet emberek önkéntesen elfogadták a nemzetek közötti érintkezés eszközeként, ennek a nyelvnek az elsajátítása a nemzeti nyelv mellett mindenki számára hozzáférhetőbbé teszi a tudomány és a technika, a hazai és a világkultúra eredményeit.”⁴

Kitűnően példázza az orosz nyelv kivételezett helyzetét az is, hogy az Ukrán SZSZK-ban a közel negyvenmillió ukrán nép nyelvének oktatása a Szovjetunió fennállása idején csupán az ukrán tannyelvű iskolákban volt kötelező, az orosz nyelvét viszont az ország minden iskolájában (Miller 1994: 613). Az ukrániai orosz iskolákban az ukrán nyelv oktatása fakultatív volt, azaz a tanuló szülei szabadon eldönthették, tanuljon-e ukránul gyermekük avagy sem. A gyermekét orosz iskolába járató szülőnek elég volt egy kérvényt írnia, hogy gyermekét nem kívánja ukránul taníttatni, s kérésének eleget tettek (Lizanec 1994: 125). A nemzetiségi (így például magyar, román stb.) tannyelvű iskolákban az ukrán nyelv oktatása egyáltalán nem szerepelt a tantervekben, még fakultatíve sem. Ellenben ezekben az iskolákban is kötelezően oktatták az orosz nyelvet (Lizanec 1994: 125). „Mindez azt jelenti, hogy Ukrajnában érettségig szerezhethet olyan-ukrán vagy nem ukrán - fiatal is, aki nem beszél a köztársaság nyelvét. És elboldogul nélküle felnőttként is: ezt a köztársaság fennálló intézményrendszere lehetővé teszi” - írta Balla D. Károly kárpátaljai magyar író (1993: 12-13).

Vagyis a Szovjetunió fennállása idején az Ukrán SZSZK lakosai közül csak azok számára volt kötelező az ukrán nyelv tanulása, akik ukrán tannyelvű iskolába jártak. Az első táblázat adataiból például kiderül, hogy az 1989-1990-es tanévben, bár az ukrainai iskolák 73,6 százaléka ukrán tannyelvű volt, a tanulóknak mindössze 44,8 százaléka járt ilyen iskolába (lásd még Arel 1995: 604). Az 1990-91-es tanévben az iskolák 73,5 százalékában volt ukrán a tanítás nyelve, s a beiskolázottak 44,7 százaléka járt ilyen iskolába. Ugyanakkor viszont 1989-90-ben a tanulók 46,5 százaléka, 1990-91-ben 40,7 százaléka olyan iskolát látogatott, amelynek a tannyelve orosz. Azaz az 1989-90-es tanévben az ukrainai iskolások 55,2 százaléka számára nem volt feltétlenül kötelező az ukrán nyelv tanulása, s az iskolások 8,7 százaléka (akik nem orosz és nem ukrán tannyelvű iskolába jártak) egészen biztosan nem tanult ukránul.⁵ Az ukrán egytannyelvű iskolába járók 44,8 százalékos, illetve az orosz egytannyelvűbe járók 46,5 százalékos aránya az 1989-90-es tanévben főként akkor tűnik különösen érdekesnek, ha figyelembe vesszük, hogy az 1989. évi népszámlálási adatok alapján a köztársaság lakosainak 72,7 százaléka volt ukrán, 22,1 százaléka orosz nemzetiségű (2. számú táblázat). Ez azt jelenti, hogy az ukrán nemzetiségűek egyharmada nem ukrán, hanem orosz iskolába járt (Arel 1995: 604).

Kárpátalján az országoshoz hasonló helyzet volt. A 4. számú táblázatból kiderül, hogy a kárpátaljai iskolák 81 százaléka ukrán tannyelvű volt az 1989-90-es tanévben; az 5. számú táblázat adatai pedig arra mutatnak rá, hogy a tanulók 81 százaléka ukrán tannyelvű osztályba járt, s arányuk némileg meghaladja az ukránokét a területen belül. Orosz tannyelvű osztályba viszont a tanulók 8,1 százaléka járt, ez pedig kétszerese az orosz nemzetiségűek arányának Kárpátalján (Orosz 1995: 14, 16, illetve 3. számú táblázat).

Míg tehát az 1989-90-es tanévben össz-ukrainai viszonylatban az iskolások alig 45 százaléka számára volt kötelező az ukrán nyelv tanulása, az ország legnyugatibb megyéjében, Kárpátalján ez az arány jóval kedvezőbb, 81 százalékos. Vagyis az ukrainai átlagot tekintve a tanulók csaknem 55 százaléka számára nem volt kötelező ukránul tanulni 1989-90-ben, Kárpátalján azonban csak 19 százaléka számára.

Mindez a lakosság ukrántudásán is tükröződik. Az 1989-ben Ukrajna területén végzett legutóbbi (még szovjet) népszámlálásnál használt kérdőív kilencedik kérdése az anyanyelv mellett arra a szovjetunióbeli nyelvre is rákérdezett, amelyet az adatközlő saját bevallása szerint *szabadon bír*⁶ (folyékonyan beszélt). Eszerint Kárpátalja 1245 618 lakosa közül 976 749-en vallották magukat ukrán nemzetiségűnek, s közülük 961 489-en tekintették az ukránt anyanyelvüknek. A más nemzetiségűek közül az ukránt anyanyelvüknek vallókkal együtt összesen 972 827-en felelték azt a népszámlálási biztosoknak, hogy ukrán az anyanyelvük. A 272 791 *nem ukrán anyanyelvű* kárpátaljai közül 48 106-an (17,6 százalékuk) „*birták szabadon*” saját megítélésük szerint az ukrán nyelvet. Eszerint az ukrán anyanyelvűekkel együtt 1020 933 fő, a kárpátaljai lakosság 81,9 százaléka beszélt (saját bevallása alapján) ukránul 1989-ben.

Ezzel szemben az orosz nyelvet az orosz anyanyelvűekkel együtt Kárpátalján 1989-ben 732 556 fő, az összlakosság 58,8 százaléka „beszélte szabadon”, s a *nem orosz anyanyelvűek* 53,7 százaléka (több mint fele!) saját bevallása szerint beszélt oroszul. (514 516-an - a lakosság 41,3 százaléka úgy vélték, hogy csak anyanyelvükön beszélnek.) A 155 711 magyar nemzetiségű kárpátaljai lakos közül 65 718-an (42,2 százalék) úgy ítélték meg, hogy beszélnek az orosz nyelvet, és annak ellenére, hogy a területen az ukránok alkotják a többséget, csak 17 723-an (11,3 százalék) vallották azt, hogy „szabadon beszélnek” ukránul. 72178 kárpátaljai magyar nemzetiségű saját bevallása szerint csak magyarul beszélt (3. számú táblázat).⁷

Hét évvel az 1989-es népszámlálás után, 1996 nyarán, egy kérdőíves szocio-lingvisztikai vizsgálat során (Kontra 1996) a kárpátaljai lakosság nyelvtudására is rákérdeztünk. Négy településtípusban (magyar többségű város és falu, illetve magyar kisebbségű város és falu) összesen 144 kor, nem és iskolai végzettség szerint rétegzett felnőtt, magát magyarnak valló

adatközlő válaszolt arra a kérdésre, hogy *saját bevallása szerint* milyen fokon beszél magyarul, oroszul és ukránul.⁸ Magyartudását az adatközlők 95 százaléka *nagyon* jónak vagy *anyanyelvi szintűnek* ítélte, oroszstudását túlnyomó többségük (91 százalék) *a nem nagyon jótól a nagyon jóig* terjedő jelzőkkel minősítette, azonban ukrántudását csak kétharmaduk (67 százalék) ítélte ilyennek. A magyarok oroszstudásánál jóval gyengébb ukrántudását mutatja az is, hogy az alig *néhány szót* vagy annyit sem tudók aránya az orosz esetében a minta 6,3 százaléka, míg az ukrán esetében ugyanez 32,6 százalék. Arra a kérdésre, hogy tudnak-e írni és olvasni az adatközlők magyarul, oroszul és ukránul, a minta 97 százaléka úgy válaszolt, hogy magyarul ír és olvas, 3 százalék csak olvas. Az oroszul írók és olvasók aránya közel áll az anyanyelvihez (95,8 százalék), ám ukránul sokkal ritkább: csak az adatközlők 56 százaléka ítélte úgy, hogy tud ukránul írni és olvasni, 30 százalékuk csak olvasni tud, 14 százalékuk sem írni, sem olvasni nem tud.

A jelen

1989-ben megszületett az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság törvénye az Ukrán SZSZK-beli nyelvekről, amelynek második cikkelye értelmében Ukrajna államnyelve az ukrán. A törvény 27. cikkelye (Az oktatás és a nevetés nyelve az általános iskolákban) kimondja: „Az Ukrán SZSZK általános iskoláiban az ukrán és az orosz nyelv oktatása kötelező.”⁹ „Az Ukrán SZSZK Legfelső Tanácsának határozata az Ukrán SZSZK-beli nyelvekről szóló törvény hatálybaléptetési rendjéről” című, a törvényhez fűzött kiegészítés azonban az idézett cikkellyel kapcsolatban megjegyzi, hogy „a törvény hatálybalépésétől (azaz 1990. január 1-től - Cs. I.) számított tíz éven belül” lép életbe (Botlik-Dupka 1993: 288). A kiegészítés egyébként nem csupán az oktatásra vonatkozó cikkelyek kapcsán szabott türelmi időt az oroszról ukránra való áttérés folyamatában. A törvény három-öt év türelmi időt engedélyezett az adminisztráció nyelvének ukránra váltására, öt-tíz évet pedig arra, hogy az oktatás minden szintjén áttérjenek az ukránra (Arel 1995: 599).¹⁰

Az 1996. június 28-án Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által elfogadott ukrán alkotmány 10. cikkelye is egyértelműen fogalmaz az ukrán nyelv státusát tekintve: „Az államnyelv Ukrajnában az ukrán nyelv” (*Kárpáti Igaz Szó* 1996. július 27. 5-12., illetve *Ukrajna alkotmánya* 6.).¹¹

Az ukrán nyelv oktatását 1990-ben minden ukránjai, így a kárpátaljai magyar iskolákban is bevezették. A nyelvtörvény elfogadása után, 1990-ben érettségizett az utolsó olyan korosztály, amelynek számára - ha nem ukrán tannyelvű iskolába járt - nem volt kötelező az ukrán nyelv tanulása. A Kárpátaljai Területi Pedagógus-továbbképző Intézet három alternatív programot dolgozott ki a kárpátaljai magyar és román tannyelvű iskolák számára. - Ungvár 1990). Az első, ideiglenes változat minimálisra rövidítette az ukrán nyelvvel való ismerkedést; ezt a felsőbb (a középiskolai 10-11.) osztályok számára szánták. A második változat szerint az ukrán nyelv oktatását a 4. osztályban kezdték volna, a harmadik alapján a 2. osztályban (Lizanec 1994: 126).

Az 1991-92-es tanévben Kárpátalján összesen 87 olyan iskola volt, ahol működtek magyar osztályok (Orosz 1992. 62.). Ebből 35-ben külön tantárgyként oktatták az ukrán nyelvet, a többiben viszont még az orosz nyelvet tanították (Lizanec 1994: 126). Az 1992-93-as tanévben az ukrán nyelvet oktató kárpátaljai magyar iskolák száma 82-re emelkedett, 1993. szeptember 1-jétől pedig a közben már 89-re emelkedett kárpátaljai magyar iskolák mindegyikében kötelező tantárgy lett az ukrán (Lizanec 1994:126).

A kezdeti időszakban a magyar tannyelvű iskolák többségében másodiktól az általános iskola végéig, kilencedikig tanították az ukránt heti két órában, s általában heti egy fakultatív óra is szerepelt a tanmenetben. Jelenleg másodiktól kilencedikig heti két, a középiskolai 10-11. osztályban heti egy órában tanítják az ukrán nyelvet (Felhívás 1997).

A tanterv szerint 2. osztályban az ukrán nyelv szavaival ismerkednek alapfokon a tanulók, fonetikusán, magyar betűkkel írják le őket a füzetükbe. A harmadikban az ukrán ábécét, írást, olvasást tanulják. A 4. osztálytól nyelvtan következik: a magán- és mássalhangzók, szótagok, szavak, élő és élettelen dolgok megkülönböztetése. Az ötödikben a hangtan alapjai, a szókapcsolatok, a szó felépítése, a mondat és fajtái a tananyag. A 6. és 7. osztályban a szófajokkal ismertetik meg a tanulókat, a 8. és 9. osztályban pedig a mondattannal (egyszerű és összetett mondatok). Ezzel gyakorlatilag véget is ér az ukrán nyelv oktatása, amelyet a 9. osztály (azaz az általános iskola) végén írásbeli vizsga, egy 160 szavas tollbamondás zár. A középiskola két osztályában csupán ismétlés van heti egy órában.

A gyakorlatban mindez korántsem zajlik zökkenőmentesen. Az ukrán nyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolákban ugyanis nincsenek meg az alapvető feltételek sem.

1. Nincsenek a magyar iskolák számára készült ukrán nyelvtankönyvek, még az ábécéskönyv is hiányzik (Felhívás 1997). Az iskolák többségében azokból a tankönyvekből tanítanak, amelyek egykor az orosz iskolában ukrán tanulók számára készültek (Csanádi 1996). Ezekben a könyvekben azonban a magyarázatok, feladatok stb. orosz nyelvűek, s 1993 óta a kárpátaljai magyar iskolákban - egy-két kivételtől, például az Ungvári Dayka Gábor Középiskolától eltekintve - nem oktatják az orosz nyelvet, így a magyar tanulóknak az államnyelvet olyan közvetítő nyelven kellene elsajátítaniuk, amelyet sohasem tanultak, tehát nagy többségük nem is ismerheti.¹²

2. Az iskolák számára nem készültek magyar-ukrán és ukrán-magyar szótárak. A fent említett orosz iskolák számára készült tankönyvek végén található szójegyzék is orosz-ukrán, illetve ukrán-orosz, tehát a magyar iskolákban gyakorlatilag hasznavehetetlen. Csanádi György szerint (1996) az utolsó tudományos igényű, kétkötetes ukrán-magyar és magyar-ukrán szótár 1963-ban jelent meg az MTA és a Kárpátontúli Területi Kiadó gondozásában, Katona Lóránt szerkesztésében. A szótárban az ukrán grammatika rövidített, vázlatos leírása is helyet kapott, ám a könyv hiányzik az iskolai könyvtárakból, még a beregszászi könyvtárakban sem található belőle egyetlen példány sem.¹³

3. Hiányoznak a szaktanárok. Általában az orosz tanárookra hárul az ukrán nyelv oktatása, esetleg azokra a pedagógusokra, akik valamennyire beszélnek a nyelvet. A káderhiány nem véletlen: a magyar iskolát végzettek közül senki sem jelentkezhetett korábban az Ungvári Állami Egyetem ukrán nyelv és irodalom szakára, mert a magyar iskolákban nem volt tantárgy az ukrán nyelv, így értelemszerűen ukrán szakosokat sem helyeztek magyar tannyelvű iskolába, jelenleg viszont hiány van a területen ukrán tanárokból, főként a magyarul is beszélőkből.¹⁴ Az 1995-96-os tanévben a Beregszászi Járási Közoktatási Osztály adatai szerint a járás magyar iskoláiban 64 pedagógus tanította az ukrán nyelvet. Közülük mindössze 14 volt diplomás ukrán szakos, 33-an orosz szakosok, nyolcan tanítók, ketten kulturális munkások (népművelők), öten pedig más végzettséggel rendelkező tanárok voltak (Csanádi 1996).¹⁵ A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) nyilatkozata szerint ezt a problémát orosz szakos tanárok átképzésével lehetne orvosolni (Nyilatkozat 1996).

4. Végleges tanterv sincs a nemzetiségi iskolák számára. A Kárpátaljai Területi Pedagógus-továbbképző Intézet és az ukrán Oktatásügyi Minisztérium között ugyanis hosszas presztízscsata dúl, melynek tétje, hogy ki jogosult a tantervek kidolgozására: Ungvár vagy Kijev.

5. Kidolgozatlanok az ukrán nyelv oktatásának módszertani alapelvei is, hisz mind ez idáig az ukrán nem volt tantárgy a kárpátaljai magyar iskolákban. Az orosz nyelv oktatásának módszertanát nem lehet egy az egyben átvenni, mert egyrészt az orosz tanítás eredményei ezt nem indokolják, másrészt a Szovjetunióban az orosz nyelvet abból az elvből kiindulva oktatták, hogy az minden szovjet ember második anyanyelve, s ennek megfelelően kell tanítani, nem pedig idegen nyelvként (Orosz 1992. 53.). Az ukrán nyelv oktatásának megszervezésekor demográfiai tényezőket is figyelembe kellene venni. Nem célszerű teljesen

ügy kezdeni a munkát például a 67 százalékban magyar többségű Beregszászi járás közel 100 százalékban magyarok lakta falvaiban, mint, mondj uk, a Felső-Tisza vidékén, ahol az iskolába kerülő magyar gyerekről elképzelhető, hogy jobban beszél ukránul, mint magyarul.

6. Ezzel kapcsolatosan mindeddig fel sem merült az a kérdés, hogyan viszonyuljanak a magyar iskolák számára készülő ukrán nyelvi tantervek és tankönyvek a helyi, kárpátaljai ukrán nyelvjárásokhoz avagy a ruszin nyelvhez, amelynek státusa máig vitatott, és amelynek hivatalos ukrainai elismerésére máig sem került sor, ám több más közösségükhöz hasonlóan a kárpátaljai ruszinok is egy ruszin standard kodifikálásával próbálkoznak (például Fedynyšynec' 1996). A probléma azért is valós és megoldásra váró, mert azok a kárpátaljai magyar gyerekek, akik némi ukrán nyelvtudással kerülnek az iskolába, nem az ukrán standardot, hanem annak helyi változatát beszélik ilyen vagy olyan fokon. Akár az ukrán nyelvjárásának, akár önálló ruszin nyelvnek tekintjük is a helyi szláv nyelvváltozatokat, az bizonyos, hogy köztük és az ukrán standard között sokkal jelentősebbek a lexikális és grammatikai különbségek, mint például a magyar nyelvjárások között. A két nyelvváltozat megnevezése is különböző. A standardot *ukránnak* vagy *tiszta ukránnak* nevezik; aki a helyi nyelvjárást használja, arra azt mondják, по закарпатськи, vagyis *kárpátaljaiul*; a helyi dialektusban beszél (lásd még a 10-es jegyzetet). Az iskolákban pedig természetesen az ukrán standardot oktatják.

Ennek ellenére az Ukrajna elnöke által jóváhagyott Nemzeti Alaptantervben az áll, hogy minden középiskolai végzősnek megfelelő szinten tudnia kell az ukránt mint államnyelvet (Felhívás 1997). A nyelvtörvény második cikkelye rögzíti, hogy az állam különböző intézményei révén biztosítja az ukrán nyelv elsajátításához elengedhetetlen feltételeket (*Закарпатська Правда, 4 публікація* 1989 2.).

A kérdés megoldatlanságára utal, hogy a Nemzeti Kisebbségek Jogainak Biztosításával Foglalkozó Ukrán Magyar Vegyes Bizottság többször is napirendre tűzte, s a kárpátaljai magyar sajtó is rendszeresen foglalkozik a témával. Érdemi lépésekre azonban még nem került sor.

Ukránul pedig tudni kell(ene)

Miközben az ukrán nyelv oktatása olyan, amilyen, további problémák merültek fel magával az ukrán nyelvvel kapcsolatban. Az ukrán Oktatásügyi Minisztérium rendeleteinek tára 1996. évi 3-4. (februári) számában ugyanis megjelent egy olyan rendelkezés, amelynek értelmében az általános, illetve a középiskola végén a következő tárgyakból kell a kibocsátó, illetve az érettségi vizsgákat tenni: a 9. osztály végén ukrán nyelvből és matematikából, a 11. végén ukrán nyelvből és irodalomból, Ukrajna történetéből, matematikából és két szabadon választott tárgyból (Інформаційний збірник міністерства освіти України 3-4. 1996 лютий. Київ: Освіта, 53.). Mindez azt jelenti, hogy a magyar tannyelvű kárpátaljai iskolák végzőseinek is ukrán nyelvből és irodalomból kell érettségizniük, anyanyelvükből viszont csupán akkor tehetnek vizsgát, ha választják. A minisztérium azonban három bekezdéssel a fenti rendelkezés alatt hagyott egy kiskaput a nemzetiségi iskolák számára. A 2.4.3. számú cikkely értelmében azok a tanulók, akiket *nem osztályoztak* ukrán nyelvből és irodalomból, helyette „más népek nyelvéből és irodalmából tesznek vizsgát” (ugyanott). Eszerint azokban a kárpátaljai magyar iskolákban, ahol hivatalosan nem osztályozták a tanulókat ukrán nyelvből és irodalomból, magyar nyelvből és irodalomból tehetnek vizsgát, ukránból pedig csak akkor, ha a tanulók ezt a vizsgatárgyat választották a kötelező tárgyakon kívül.

Az 1997. évi érettségi vizsgákkal kapcsolatban hasonló rendelkezések jelentek meg az Oktatási Minisztérium közlönyében. A 9. és 11. osztály végi kibocsátó, illetve érettségi vizsgákat közel azonos feltételek között teheték le a tanulók, mint 1996-ban, vagyis csak abban az esetben tehettek anyanyelvükből vizsgát a nem ukrán tannyelvű iskolák tanulói, ha

nem osztályozták őket ukrán nyelvből (Інформаційний збірник міністерства освіти України 3-4. 1997 лютий. Київ: Педагогічнапреса 4.).

Hasonló problémák merültek fel az egyetemi felvételi vizsgákkal kapcsolatban is. 1964-től a magyar iskolák végzősei az Ungvári Állami Egyetem felvételi vizsgáin magyarul írhatták a fogalmazást vagy a tollbamondást, s bizonyos időszakokban a szaktantárgyakból is magyarul felvételizhettek. 1986-ban a felvételi szabályzatban is rögzítették az anyanyelvi felvételizés jogát (Felhívás 1997). Az ukrán nyelvtörvény 1989-es elfogadása, Ukrajna függetlenségének kikiáltása (1991), a Magyarország és Ukrajna által elfogadott nyilatkozat a kisebbségek jogainak biztosításáról 1991-ben, az ukrán-magyar alapszerződés megkötése (1991) és az ukrán nemzetiségi törvény kihirdetése (1992) után egy ideig úgy tűnt, hogy ez a kérdés végképp rendeződik, s a kárpátaljai magyarok számára végre biztosítva van az anyanyelven történő felvételizés joga a helyi oktatási intézményekben. Am a dolgok jelenlegi állása szerint ez egyáltalán nem biztos.

A nyelvtörvény 29. cikkelye értelmében Ukrajnában a felső- és középfokú oktatási intézményekben felvételizők ukrán nyelvből tesznek felvételi vizsgát. Azok a felvételizők, akik az ukrán és az orosz nyelvvel párhuzamosan az általános iskolában nemzeti nyelvüket is tanulták, ukrán oktatási nyelvű intézménybe felvételizvén szintén ukrán nyelvből tesznek felvételi vizsgát. Csak a nemzeti kádereket képző felső- és középfokú oktatási intézményekben felvételiző diákok tehetnek anyanyelvből felvételi vizsgát. Az ukránból nem osztályozottak felvételi vizsgáinak rendjéről Ukrajna Oktatási Minisztériuma határoz (закарпатська Правда, 4 листопада 1989. 2.).

Az 1993-94-es tanévben vezették be az ukrajnai felsőoktatási intézményekben azt, hogy a felvételizők magukkal vitték az érettségien szerzett pontszámokat abból a három tárgyból, amelyből az adott szakon felvételi vizsgát kellett tenni. A felvételi tárgyak között minden szakon szerepelt az ukrán vagy az orosz nyelv, a magyar tannyelvű iskolákban azonban az ukrán nyelvet még nem tanulhatták meg kellő szinten az érettségizők (hiszen ott mindössze három éve volt tantárgy), az orosz nyelvet pedig egy 1993. augusztusi miniszteri rendelet értelmében a legtöbb helyen már nem oktatták.¹⁶ A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) levélben kérte az ukrán Oktatásügyi Minisztériumot a rendelkezés felülvizsgálatára, többek között arra hivatkozva, hogy ha az orosz kisebbség számára adott az anyanyelven való felvételizés lehetősége, a többi nemzetiségnek is biztosítani kell ezt a jogot. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) hasonló kéréssel fordult a Nemzetiségi és Migrációs Minisztériumhoz. Végül az Ungvári Állami Egyetem lehetővé tette, hogy a magyar iskolák végzőseinek a magyarból tett érettségi vizsgán szerzett pontszámait számítsák be a felvételibé, illetve hogy ne ukrán vagy orosz, hanem magyar nyelvből írjanak felvételi tollbamondást (*Kárpátaljai Szemle* 1994. 4. 6-7.).

Az 1994-95-ös tanévben újabb egyeztetéseket követően az Ungvári Állami Egyetem azt az engedményt tette, hogy azok a magyar iskolában érettségizett diákok, akiket iskolájukban nem osztályoztak ukrán nyelvből, magyarul felvételizhettek. Bár 1995-ben már minden magyar iskolában oktatták az ukrán nyelvet, erre úgy nyílt lehetőség, hogy az érettségi bizonyítványokba az került, hogy nem ukrán nyelvet, hanem csupán ukrán beszédkésztséget tanítottak a magyar iskolákban, s ebből nem osztályozták a tanulókat (*Kárpátaljai Szemle* 1995. 6-7. 9.).

Az 1995-96-os tanévre vonatkozóan az ukrán Oktatásügyi Minisztérium 1996. január 29-i, 21. számú (az ukrajnai felsőoktatási intézményekben való felvétel rendjéről szóló) rendeletének 13. pontja kimondja, hogy az ukrán nyelvből osztályozott végzősöknek kötelező felvételi vizsgát tenni (fogalmazás vagy tollbamondás formájában) ukrán nyelvből. Az ukrán nyelvből nem osztályozott tanulók abból a tárgyból kötelesek felvételizni, amelyből osztályzatot tartalmaz a középfokú végzettséget igazoló dokumentum.

Ugyanez a minisztérium az 1995. február 2-i, 26. számú, az érettségi vizsgákról szóló rendelete IV. fejezetének 4.14. pontjában kimondja; hogy az érettségi bizonyítvány mellékletében *kötelező* feltüntetni a tantervben szereplő valamennyi tantárgy osztályzatát. Az ukrán nyelv pedig szerepel a tantervekben. A 4.19. pont pedig arról rendelkezik, hogy a nem a fenti követelmények szerint kiállított okmányok érvénytelenek tekintendők (Felhívás 1997).

Végül az Oktatásügyi Minisztérium 1996. május 16-án újabb rendeletet adott ki (I/9 210. számmal), amelyben engedélyezi, hogy azon nemzetiségi iskolák, amelyek mindössze 450 órában oktatták az ukrán nyelvet, az érettségi bizonyítványokban ne osztályozzák a tanulókat, hanem azt írják, hogy *tanulta az ukránt*. A minisztériumi rendeletet Kárpátaljára vonatkoztatva a megyei tanügyi főosztály vezetője, Vaszil Roszul 468. számú rendeletével megerősítette (*Kárpáti Igaz Szó* 1996. augusztus 3. 4., illetve augusztus 17. 4.). Mindennek azért van jelentősége, mert azok a felvételizők, akiket osztályoztak ukrán nyelvből és irodalomból, csakis ukrán nyelven tehettek felvételi vizsgát, akiknek nem szerepelt ukránból érdemjegy az érettségi bizonyítványukban, anyanyelvükön felvételizhettek az Ungvári Állami Egyetemre (*Kárpáti Igaz Szó* 1996. augusztus 3. 4.; augusztus 17. 4.; lásd még a szemelvényeket). A magyar iskolák egy része azonban nem értesült a rendelkezésről és annak a felvételi nyelvére vonatkozó következményeiről, osztályozta tanulóit ukrán nyelvből, s ezzel megfosztotta őket az anyanyelvi felvételizés lehetőségétől.

Az állam tehát - miközben az államnyelv oktatásához nem teremtette meg a feltételeket a nemzetiségi iskolákban - elvileg azonos színvonalú ukrán nyelvtudást vár el a nemzetiségi és az ukrán tannyelvű iskolák végzőseitől, hiszen egyforma felvételi követelményeket állít eléjük ukrán nyelvből. Ez azonban nonszensz. Ugyanakkor az alaptantervben ez áll: „Ha az oktatás nyelve megegyezik az államéval, az ukrán nyelv ismeretével szemben támasztott követelményeknek meg kell haladniuk az általánosan kötelező szintet” (Felhívás 1997). Akkor pedig nem világos, hogyan lehet azonos a felvételi követelményrendszer a nemzetiségi és az ukrán tannyelvű iskolákban érettségizett tanulók számára.

Az 1996-97-es tanév végi felvételi vizsgákról már 1996 tavaszától folyt az egyeztetés, egyik részről a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezetek (KMKSZ, KMPSZ), másrészről az Oktatásügyi Minisztérium és az ungvári egyetem között. Az Állami Nemzetiségi és Migrációs Főosztály 1996. november 16-i, 9-1/138-5. iktatási számú, a KMPSZ és a KMKSZ elnökének címezett levelében az alábbiakat fejtette ki:

Az, hogy a kárpátaljai magyar felvételizőknek ukrán nyelvből kell felvételi vizsgát tenniük a közép- és felsőfokú oktatási intézményekben, megfelel az alkotmány 10. cikkelyének, mely szerint Ukrajna államnyelve az ukrán, továbbá 11. és 53. cikkelyeinek és az ukrán nemzetiségi kisebbségekről szóló törvény 2., 6. és 7. cikkelyének, illetve nem mond ellent a nemzetközi normáknak. Mindazonáltal, mivel az egy tömbben élő kárpátaljai magyarság körében csak 1990-ben vezették be az ukrán nyelv oktatását, a felsőoktatási intézményekben való felvételi szabályzatban az 1996-97-es tanévben *kivételesen* (kiemelés tőlem, Cs. I.) szerepelni fog egy kitétel, amely lehetővé teszi, hogy azok a tanulók, akiket nem osztályoztak ukrán nyelvből és irodalomból, abból a nyelvből tehetnek felvételi vizsgát, amelyből osztályzatot kaptak (*Kárpátaljai Szemle* 1997. 1. 3-4.). A levélben ígéret áll arról is, hogy ezzel a lehetőséggel 1998-ban is élhetnek a magyar iskolák.

Ennek ellenére 1997 tavaszán ismét terítékre került az anyanyelvi felvételizés kérdése, és csak 1997. április 15-én, alig három hónappal az egyetemi felvételi vizsgák kezdete előtt tudósított a sajtó arról, hogy anyanyelvükön felvételizhetnek a diákok (*Kárpáti Igaz Szó* 1997. április 15. i.; *Népszabadság* 1997. április 15. 3.; április 24. 3.; *Beregi Hírlap* 1997. április 24. 1.): Az Ungvári Állami Egyetem felvételi szabályzata ennek megfelelően arról rendelkezik, hogy „Az orosz, magyar vagy román tannyelvű iskolák végzősei a felvételi vizsgákat (...) orosz, magyar vagy román nyelven tehetik le”, az oktatás nyelve pedig az ukrán (*Kárpáti Igaz Szó* 1997. május 3. 11.).

Az ügy azonban nem rendeződött végérvényesen. Erre utal többek között az eseményekről tudósító lapok szóhasználata is. Mindegyik hírből kitűnik, hogy ideiglenes az ukrán Oktatásügyi Minisztérium eme döntése, ott szerepel a cikkekben az *engedély* szó, a Népszabadságban nyilatkozó Tabajdi Csaba, a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára pedig az *átmenetileg* szót használja: „A Volodimir Jevtuh vezette ukrán delegációval folytatott megbeszélésen jegyzőkönyvbe foglalták, hogy a magyar tannyelvű iskolát végzett diákok *átmenetileg* anyanyelven és anyanyelvből tehetnek egyetemi felvételi vizsgát” (*Népszabadság* 1997. április 24. 3.; kiemelés tőlem). Volodimir Szlivkának, az Ungvári Állami Egyetem rektorának nyilatkozatában is kiemelt jelentőséget kell tulajdonítanunk az ideiglenesség hangsúlyozásának: „*Ebben a tanévben* azok a fiatalok, akik nemzetiségi, azaz magyar, orosz vagy román tannyelvű iskolát végeztek, anyanyelvükön adhatják a felvételi vizsgákat. Erre megvan az ukrán Oktatásügyi Minisztérium megfelelő engedélye” (*Kárpáti Igaz Szó* 1997. április 19.1.; kiemelés tőlem). Petro Petricse, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatás nemzetiségi és migrációs főosztályának vezetője is hasonló szellemben nyilatkozott a kisebbségek anyanyelvi felvételizésével kapcsolatban: ez a jog „nyilvánvalóan még néhány évig mindenképpen megmarad. Úgy vélem, így rendelkezik majd a készülöben lévő új nyelvtörvény is, amelynek elfogadása után feltehetően talán három, öt évre, esetleg még hosszabb időtartamra is meg fog maradni ez a jog, hiszen ahhoz, hogy ezt a lehetőséget megvonják a nemzetiségi iskolák végzőseitől, először is az ukrán nyelv oktatásához, illetve annak megfelelő színvonalon történő elsajátításához mindenképpen meg kell teremteni a szükséges feltételeket” (*Kárpáti Igaz Szó* 1997. május 31. 6.; az én kiemelésem, Cs. I.).

Az ideiglenesség hangsúlyozása minden bizonnyal annak tudható be, hogy az ukrán tanügyi vezetés nem tett még le arról, hogy érvényt szerezzen a nyelvtörvény 29. cikkelyének, mely szerint az ukrán felső- és középfokú tanintézményekbe ukrán nyelvből kell felvételi vizsgát tenni. Az ideiglenes engedékenységre pedig azzal magyarázható, hogy a nyelvtörvény életbeléptetési rendjéről rendelkező dokumentum 5-10 év türelmi időt szabott ennek a cikkelynek a végrehajtására, és a tíz évből még kettő hátravan, azalatt pedig minden bizonnyal megszületik az új ukrán nyelvtörvény, amely egészen biztosan egyértelmű rendelkezéseket tartalmaz majd a felvételi nyelvet illetően (vesd össze Petricse fent idézett nyilatkozatával).

Amikor 1997 tavaszán, még ha időlegesen is; de rendeződni látszott az anyanyelvi felvételizés kérdése, Ukrajna Oktatásügyi Minisztériuma újabb ötlettel állt elő, amely tovább borzolta a kedélyeket, illetve még inkább megpróbálta aláásni az anyanyelvi oktatás presztízsét. A szóban forgó ötlet az Oktatásügyi Minisztérium által kidolgozott, *Az ukrán nemzetiségi kisebbségek oktatási igényei kielégítésének koncepcionális alapjai* címet viselő tervezetben nyert megfogalmazást (eredeti címe: Концептуальні засади задоволення освітніх запитів на питів національних меншин в Україні), amely 1997. május 14.-i dátummal, 1/9-183. iktatószámmal, a közoktatási miniszter aláírásával került minden nemzetiségi iskolába azzal a megjegyzéssel, hogy a javaslatokat kérik 1997. május 19-ig (tehát öt nap alatt!) eljuttatni Kijevbe.

A tervezet 16 oldalon foglalja össze, hogyan is képzele a minisztérium a nemzeti kisebbségek oktatását Ukrajnában. Többek között a polikulturális oktatást tűzi ki célul, melynek vezérelve az ukrán mentalitás kialakítása (5. oldal). A polikulturális oktatási modell a tervezet összeállítóinak olvasatában azt jelenti, hogy az iskolákban (nemzetiségi-ukrán) kétnyelvű tanárok oktatnak ukrán nyelven, ami alól csak az „etnikai jellegű tantárgyak” jelentenek kivételt („предметі етнічного характеру”; ezen az anyanyelv és irodalom, történelem, valamint a honismeret oktatását értik, lásd 6-7. oldal), amelyeket anyanyelvükön tanulhatnak a gyerekek. A dokumentum szerint a nemzetiségi általános és középiskolákban (ukrajnai terminológia szerint a II. és III. fokozatú iskolákban) az oktatás nyelvének az ukránnak kell lennie, kivéve a már említett etnikai jellegű tárgyakat.

Anyanyelvi oktatásra csak az elemi (ukrajnai terminológia szerint I. fokozatú) iskolákban, illetve a nemzetiségi társadalmi szervezetek által működtetett oktatási formákban nyílik lehetőség (6-7. oldal).

Az ukrán nyelvvel kapcsolatban a tervezet a következőképpen fogalmaz: „Az oktatási rendszerben előirányzott, az ukránnak mint államnyelvnek az oktató-nevelő intézményekben való megerősítését célzó tervezet biztosítja az ukrán nyelv az állami standardok szintjén (На івні державних стандартів) való elsajátításának jogát és kötelezettségét” (8. oldal). Arról azonban sehol nem esik szó, mit is kell az „állami standardok szintjén” érteni.

Szerepel továbbá a dokumentumban, hogy az ukrán nyelv elsajátítása lehetővé teszi a kisebbségek számára az ország társadalmi, polgári, kulturális életében való aktív részvételt, illetve fajtól (rassz), nemzetiségtől függetlenül biztosítja a jogot a munkához (9. oldal). Ez a tétel ellenkezik az ukrajnai nyelvtörvény 6. cikkelyével, amelynek értelmében az ukrán nyelv ismeretének hiánya nem ok arra, hogy az állampolgár munkába való felvételét elutasítsák, de a munkába lépést követően mindenki köteles elsajátítani a hivatal által használt nyelvet olyan mértékben, amely munkaköre betöltéséhez elengedhetetlenül szükséges.¹⁷

A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) és a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) a sajtó hasábjain fejezte ki aggodalmait a tervezettel kapcsolatban, amelynek értelmében a II. és III. fokozatú (értsd: általános és középiskola) nemzetiségi iskolákban néhány nemzeti tantárgy kivételével az ukrán lesz az oktatás nyelve, és csak az I. fokozatú (elemi, azaz 1-4. osztályok) iskolákban marad meg az anyanyelvi oktatás (Állásfoglalás 1997 a., b.).

A tervezet kiváltotta felbolydulást az Oktatásügyi Minisztérium megdöbbenő módon próbálta lecsendesíteni: egy Csernyivciben 1997. május 19-21. között rendezett oktatási szemináriumon a minisztérium képviselői kijelentették, hogy a tervezetbe nyomdahiba folytán tévedés csúszott, mégpedig oly módon, hogy ott, ahol azt fejtegeti a dokumentum, hogy milyen fokozatú iskolákban van mód az anyanyelvi oktatásra, az I. szám mellől kimaradt a II. és a III., vagyis nem kizárólag az I. fokozatú iskolákban marad meg az anyanyelvi oktatás, hanem mindhárom iskolai fokozatban (*Kárpáti Igaz Szó* 1997. június 3. 3.). A szöveg tüzetesebb elemzése azonban arra enged következtetni, hogy természetesen szó sem lehet efféle tévedésről. Sokkal valószínűbbnek tartja a kárpátaljai magyar sajtó viszont azt, hogy ezzel a tervezettel a kisebbségi szervezetek ellenállását tesztelte a minisztérium.

A tervezetbe került nyomdahiba tényét maga a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatás Közoktatási Főosztályának közleménye is cáfolja, amelyben Vaszil Roszul, a főosztály vezetője kijelenti, hogy a Csernyivciben lezajlott tanácskozáson többek között a kárpátaljai küldöttség is felhívta a jelen lévő V. P. Romanyenkónak, az általános középfokú oktatási főosztály vezetőjének figyelmét arra, hogy az anyanyelven októ iskolai fokozatokat a II. és III. fokozatú iskolákkal is bővíteni kell. Romanyenko ígéretet tett arra vonatkozólag, hogy a kifogásolt, részeket módosítani fogják, majd a módosított változatokat megküldik az iskoláknak, hogy az augusztusi pedagógusértekezleteken meg tudják vitatni. Éppen ezért - véli Roszul - korai volt és feszültséget keltett a, KMPSZ nyilatkozata (Közlemény 1997).

A tervezet módosított változata, amely csak minimálisan tér el az előző változattól, 1997. augusztus 4-én került ismét az iskolákba. Többek között kimaradt belőle, hogy a koncepció fő célja az ukrán mentalitás kialakítása. Bekerült viszont a szövegbe, hogy az anyanyelvi oktatás kiterjed az elemi (I. fokozatú) iskolák mellett az általános és középiskolákra (azaz az I-III. fokozatú iskolák mindegyikére) is (3. oldal). Az ukrán nyelv elsajátításával kapcsolatban ez a variáns az előzővel megegyezően fogalmaz, ebben is szerepel az államnyelv „állami standardok-szintjén” való megtanulásának igénye, a fogalom értelmezésére azonban itt sem kerül sor (ugyanott 10. oldal). Szintén benne maradt a dokumentumban, hogy az ukrán nyelv ismerete biztosítja fajra, és nemzetiségre való tekintet nélkül a munkahelyek betöltéséhez való jogot (ugyanott 11. oldal).

A tervezet eredeti változatában felvázolt oktatási modell sok tekintetben hasonlít az úgynevezett *átirányítási oktatási programra*, amelynek lényege, hogy az iskola első két vagy négy évében a kisebbségi gyerekek anyanyelvükön kezdenek el tanulni, és anyanyelvük mellett a többségi nyelvet is oktatják számukra. Két vagy négy év elteltével, amikor a kisebbségi tanulók másodnyelvi készségeit megfelelőnek tartják arra, hogy tanulmányaikat a többség nyelvén folytassák, átirányítják őket a többségi iskolákba. Ennek az oktatási modellnek a célja hosszú távon a többségi egynyelvűség kialakítása. A kisebbségi nyelv szerepe tulajdonképpen arra korlátozódik, hogy segítse a második nyelv elsajátítását, s ezáltal a többségi nyelvű oktatás, azaz az asszimiláció felé orientáljon (Lesznyák 1996: 26.; Kontra 1997: 77).¹⁸

A tervezetben foglaltak ellentmondanak Ukrajna Alkotmánya 53., az ukrainai nemzetiségekről szóló törvény 6. és 13., a nyelvtörvény 3., 6., 25., 27. és 28., az oktatási törvény 7. cikkelyének, valamint az ukrán-magyar alapszerződés 17., illetve az alapszerződéshez csatolt kisebbségi nyilatkozat 5. és 10. cikkelyének, az Ukrán-Magyar Vegyes Bizottság ajánlásainak Nem egyeztethető össze továbbá több nemzetközi dokumentum szellemével, így például a Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával (*Magyar Napló* 1996. október, 47-52.), a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájával (*Pro Minoritate* 1996. Nyár, 106-118.), pedig ez utóbbira a tervezet összeállítói is hivatkoznak (mindkét változat 2. oldal; Állásfoglalás 1997c).

Hasonlóan a hivatalos ukrán hozzáálláshoz, amely a nemzetiségi kisebbségek számára kidolgozott oktatási koncepciót követte, ugyancsak megdöbbentő volt az ukrán állami és tanügyi vezetés viszonyulása az anyanyelvi felvételizés kapcsán kialakult vitához is. Miközben az Ukrán-Magyar Vegyes Bizottság keretében államközi szinten is szó esett a kérdésről, többek között például Tabajdi Csaba, a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára, illetve Törzsök Erika, a Határon Túli Magyarok Hivatalának (HTMH) elnöke is nyilatkozott ez ügyben, és a magyarországi sajtó is nyomon követte az eseményeket,¹⁹ Petro Petrisce, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatás nemzetiségi és migrációs főosztályának vezetője több nyilatkozatában is érthetetlennek és teljesen indokolatlannak nevezte a magyar tannyelvű iskolák végzőseinek egyetemi felvételizésével kapcsolatban a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezetek részéről közzétett tiltakozásokat, mondván, mindennek nem volt semmilyen alapja, hiszen senkinek nem állt szándékában a korábban is biztosított lehetőségeket korlátozni, illetve megvonni (*Kárpáti Igaz Szó* 1997. május 15. 1.; május 31. 6.). Egy másik nyilatkozatában azt is elmondta, hogy a nemzeti kisebbségek, így a magyarok számára is elengedhetetlenül fontos az államnyelv minél tökéletesebb elsajátítása, hogy integrálódhassanak a társadalomba, „s annak teljes jogú és értékű tagjaivá váljanak” (*Kárpáti Igaz Szó* 1997. május 31. 6.).

Volodimir Jevtuh, az Ukrán Nemzetiségi és Migrációs Állami Bizottság elnöke pedig annak a véleményének adott hangot, miszerint „nem tűnik túlságosan célszerűnek” az, hogy a magyar tannyelvű iskolák végzősei mindig magyarul felvételizhessenek az ukrán felsőfokú oktatási intézményekbe, mivel ezzel „csökkennek az össz-ukrán élethez történő kapcsolódási lehetőségeik, főleg azok vonatkozásában, akik netalán politikai pályán képzelnék el érvényesülésüket” (*Kárpáti Igaz Szó* 1997. május 24. 4.).

Mit veszíthetünk azzal, ha nem tudunk ukránul?

Az anyanyelvi felvételizés kérdése eddig minden évben - bár csak ideiglenesen - megoldódott. Az viszont más kérdés, hogy az anyanyelven tett sikeres felvételi vizsga után az ismertett körülmények között folyó ukránoktatásban részesült magyar diák hogyan boldogul az egyetemen, hiszen - a magyar, a matematika és a fizika szakot kivéve, ahol az előadások *egy része* magyar nyelvű - az ungvári egyetemen az oktatás nyelve az ukrán (*Kárpáti Igaz Szó*

1997. május 3. 11.). S azzal, ha a kárpátaljai magyar diákok nem kapnak osztályzatot ukránból (a frissen bejegyzett nem állami, hanem alapítványi Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolát kivéve, ahol tanítói, angol-földrajz, angol-történelem és történelem-földrajz szakon folyik képzés), eleve csupán az Ungvári Állami Egyetemre jelentkezhetnek, mert egyedül ez biztosítja Ukrajnában a magyar nyelven való felvételizés lehetőségét.

Sikeres felvételi esetén az egyetemen már nincs szervezett mód az ukrán nyelv elsajátítására. Ez a lehetőség kizárólag a magyar szakos hallgatók számára adott. Az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén - egyedülálló módon - a magyar szakos hallgatók 1966 óta tanulhatnak ukránul (Lizanec 1994.126.). Jelenleg két félévben, összesen száz órában tanulnak ukránul, s a kurzust kollokviummal zárják. Ám ez a gyorstalpalóra emlékeztető nyelvtanfolyam sem alkalmas arra, hogy felkészítse a diákokat az ukrán nyelvű előadások hallgatására és megértésére, illetve az ukrán nyelven való vizsgázásra. A más szakos hallgatók- nemzetiségtől és anyanyelvtől függetlenül - úgynevezett *hivatali ukrán nyelvet* (дилова українська мова) tanulnak.²⁰

Az ukránból nem osztályozott, nem egyetemre jelentkező fiatalok helyzete ennél is nehezebb, mert Kárpátalján mindössze hat olyan szakiskola működik, ahol magyar csoportok is vannak, de ezekben is *szinte csak az általános műveltségi tárgyakat oktatják magyar nyelven, a szakképzés ukránul folyik* (Bagu 1996b: 8).

Az ukránból osztályzatot kapott kárpátaljai magyar tanulók viszont a felvételi vizsgán írandó ukrán tollbamondás után általában nem folytathatták a felvételizést gyenge teljesítményük miatt. Az 1995-96-os tanévben az ukrán nyelvű felvételizésre kényszerült magyar gyerekek közül *senkit sem* vettek fel az ungvári egyetemre (*Kárpátaljai Szemle* 1997. 1. 3.).

Megoldásként számításba jöhet esetleg a kárpátaljai magyar diákok magyarországi egyetemeken, főiskolákon és szakiskolákban való képzése. Ám a tanulmányok befejezése után is szüksége lesz az ukrán nyelv ismeretére annak, aki Ukrajnában kíván boldogulni. Ha ugyanis a kárpátaljai magyar értelmiségi és szakmunkásréteg csupán saját etnikumának településterületén belül tud érvényesülni, a közösség teljesen elszigetelődhet, s a már így is magas munkanélküliség tovább növekedhet, ami a jelenlegi ukrajnai gazdasági viszonyokat tekintve tovább ronthatja amúgy sem túlságosan kedvező kilátásainkat, s ez többek között felgyorsíthatja a már most is jelentős kivándorlást (például a magyarországi oktatási intézményekben végzett kárpátaljai magyar diákok egy része a gazdasági okok mellett azért nem tér majd haza, mert nem tud ukránul²¹), melynek elsődleges célpontja Magyarország (*Kárpáti Igaz Szó* 1996. június 6. 4.).

Az sem mellékes, hogy amennyiben a kárpátaljai magyar nem tanulja meg az ukrán nyelvet, egy sor állami tisztség betöltésétől elesik. Az alkotmány rögzíti például, hogy Ukrajna elnökévé (egy sor más követelmény mellett) csak olyan személy választható, aki beszél az államnyelvet (103. cikkely). Még ha a köztársasági elnöki posztról valószínűleg egyelőre egyetlen kárpátaljai magyarnak sem azért kell lemondania, mert nem beszél ukránul, az már jóval érzékenyebben érintheti a közösséget, hogy az alkotmány 127. cikkelye értelmében bírói tisztségre a minősítő bizottság csak olyan ukrán állampolgárt javasolhat, aki huszonöt évesnél nem fiatalabb, felsőfokú jogi végzettséggel és legalább hároméves jogi gyakorlattal rendelkezik, legalább tíz éve Ukrajnában él és *beszéli az államnyelvet* (*Ukrajna alkotmánya*, 74.).

A köztársasági elnök mellett működő nyelvpolitikai tanács *Az ukrán nyelv* címmel elfogadott programja pedig a következő célt tűzi ki: létre kell hozni az alapokat ahhoz, hogy „az ukrán nyelv alapvető érintkezési közeggé váljon Ukrajnában” (*Kárpáti Igaz Szó* 1997. június 26. 1.). Szerepel továbbá a dokumentumban, hogy az állami posztok betöltésénél a jövőben figyelembe veszik az államnyelv ismeretét (uo.). Az 1997. szeptember 24-én elfogadott új ukrajnai választási törvény pedig úgy rendelkezik, hogy parlamenti képviselő az

az ukrán állampolgár lehet, aki betöltötte 21. életévét, legalább öt éve folyamatosan az országban él és *tökéletesen* beszéli az államnyelvet (*Kárpáti Igaz Szó* 1997. szeptember 27. 1.).

Megtanulunk-e ukránul?

Az ukrán nyelv oktatásának jelenlegi színvonala és helyzete mellett figyelembe kell vennünk azt is, hogyan viszonyul a kárpátaljai magyarság az államnyelvhez, hiszen a nyelvvel kapcsolatos attitűdök meghatározhatják a nyelvvel szemben követett magatartást. Ha elfogadjuk, hogy a „nyelvvel szemben tanúsított magatartás implicit értékítélet a nyelv által fémjelzett csoportról, tevékenységről és az összetartás vagy az erő társadalmi kapcsolatairól” (Gal 1991a: 128), akkor valószínűnek látszik, hogy a kárpátaljai magyarság viszonya Ukrajnához mint államhoz és az ukrán függetlenséggel együtt járó ukrán nyelv előtérbe kerüléséhez hasonló lehet. S bár az ukrán nyelv státusának közelmúltbeli javulása minden bizonnyal presztízsemelkedést is von vagy vonhat maga után, figyelmeztető lehet, hogy a Beregszász székhelyű Spektrum Társadalomkutató Műhely a kárpátaljai magyar lakosság körében végzett, 22 településen 300 főre kiterjedő vizsgálata szerint a megkérdezettek többsége úgy vélte, hogy az ukrán függetlenség ez ideig összességében több rosszat hozott, mint jót. A felmérés eredményeiből az is kiderül, hogy az adatközlőknek csupán töredéke, egészen pontosan mindössze 1,4 százaléka fogadja el az ukrán államot hazájának, ugyanakkor a megkérdezettek 53 százaléka számolt be arról, hogy ő vagy valamelyik családtagja valamilyen formában foglalkozott már vagy foglalkozik a Magyarországra való áttelepülés gondolatával (Kovács 1996).²²

A már említett, 1996-ban végzett empirikus szocio-lingvisztikai vizsgálat egyik kérdésében az adatközlőknek egy ötfokú skálán (ahol 1 = egyáltalán nem, 5 = nagyon erősen) azt kellett meghatározniuk, mennyire kötődnek saját településükhöz, Kárpátaljához, Ukrajnához és a volt Szovjetunióhoz. A 144 válaszadó több mint fele (57 százalék) úgy vélte, hogy egyáltalán nem kötődik Ukrajnához, s mindössze 3,5 százalék mondta azt, hogy nagyon erősen. Összességében a 144 fős kárpátaljai minta 92 százaléka az 1-től 3-ig terjedő skálán kötődik ahhoz az államhoz, amelyben él, és csak 8 százalék kötődik a közepesnél jobban (Cserniczkó 1997).

Ha a kárpátaljai magyarság az Ukrán Köztársaság államnyelvéhez is ilyen elutasítóan viszonyul, az ukrán nyelv oktatásának jelenlegi helyzetét figyelembe véve tovább csökken annak az esélye, hogy a közösség a megfelelő szinten elsajátítsa azt.²³

A negatív attitűdöket erősítheti Ukrajna szinte katasztrofális gazdasági helyzete is, illetve az, hogy Kárpátalja magyar lakossága nagymértékben függetleníteni tudta magát az állam ellenőrzése alatt álló jövedelemforrásoktól. A kárpátaljai magyarokat ugyanis a háztáji gazdálkodás már a Szovjetunió fennállásának idején is többé-kevésbé megmentette a szovjet gazdaságot jellemző áru- és élelmiszerhiánytól azáltal, hogy megtermelték maguknak a legszükségesebbeket, így a falusi lakosság függetlenebb tudott maradni a csak bérből és fizetésből élő városiaknál (Dupka-Horváth-Móricz 1990: 8; Botlik-Dupka 1991: 77.).

Kertje, pontosabban kisebb-nagyobb háztáji gazdasága minden falusi és kisvárosi kárpátaljai magyarnak van (kivéve természetesen a lakótelepieket), beleértve a munkásokat és értelmiségieket is, akik - éppúgy, mint a kolhozparasztok- munkaidő után látják el a gazdaságot. A falusi magyar lakosság számottevő része ugyan a közeli városok gyáraiban és üzemeiben dolgozott egészen addig, amíg a függetlenné vált Ukrajnában szinte teljesen le nem állt az ipari termelés, hiszen a néhány évvel ezelőtt még kielégítőnek nevezhető közlekedés lehetővé tette számukra az ingázást, s ezzel a háztáji fenntartását (Dupka-Horváth-Móricz 1990: 9; Botlik-Dupka 1991: 75-76.). Ukrajna függetlenné válása óta a nagyüzemi mezőgazdasági szerkezet összeomlott, az ipari termelés szinte teljesen leállt, tömegessé vált a

munkanélküliség. Ennek következtében a háztáji gazdaság súlya tovább növekedett, sokak számára (a határ menti feketekereskedelem, illetve a magyarországi illegális munkavállalás mellett) ez az egyetlen jövedelemforrás. A szinte semmilyen jövedelemmel nem rendelkező lakosság gyakorlatilag östermelő.

A kárpátaljai magyarságnak a bértől és fizetéstől, azaz voltaképpen az államtól való viszonylagos függetlenségét jól példázza a már említett Spektrum Társadalomkutató Műhelynek a kárpátaljai magyar lakosság körében 1995 folyamán végzett vizsgálata, amelynek során többek között arra is választ kerestek, hogy az adatközlők családi bevételének mekkora részét teszik ki a munkahelyi jövedelmek. Az eredmények a következőképpen alakultak:

A munkahelyi jövedelmek a család bevételének mekkora hányadát teszik ki?

• 0-25 százalékát	-	50,8 százalék
• 25-50 ”	-	21,1 ”
• 50-75 ”	-	14,7 ”
• 75-100 ”	-	13,4 ”

(Szociológiai kutatás 1995. I.: 126.)

Ha egy kisebbségi közösség életmódjában viszonylag függetleníteni tudja magát attól az államtól, amelyben él, az azt jelenti, hogy tulajdonképpen nincs is igazából ráutalva nyelvének elsajátítására, hiszen boldogulásához erre nincs vagy csak kevéssé van szüksége.

Visszajára fordulhat tehát a folyamat: amíg a Szovjetunió fennállása idején Magyarország lényegesen jobb gazdasági helyzete, az anyaországhoz fűződő pozitív attitűd megerősítette a kárpátaljai magyarság identitástudatát, közvetve bár, de segítette nyelvi és fizikai megmaradását²⁴, jelenleg ez a gazdasági vonzerő Magyarországra csábítja főként a bérből és fizetésből megélni képtelen értelmiségi és középréteget, s így a közösség felbomlásának veszélyét vonja maga után (hasonló példa az erdélyi szászok esete; Gal 1991a. 146.).

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy bár Kárpátalja nyelvileg és etnikailag meglehetősen vegyes lakosságú terület, a magyarság mégis viszonylag homogén tömböt alkot, s ez a többé-kevésbé összefüggő településterület - a Felső-Tisza vidékének elszigetelődött szóránymagyarságát leszámítva - a XX. század végére sem szakadozott szét teljesen, annak ellenére, hogy e század folyamán többször próbálkoztak mesterséges megbontásával (Botlik-Dupka 1991: 70; Kocsis-Kocsisné 1992: 36). A 1989-es népszámlálási adatok szerint az ukrániai magyarság legnagyobb része - a 163 111 magyar közül 155 711, azaz 95,4 százalék (Dupka 1994: 171) - Kárpátalján él, csak ebben a megyében őshonos, Kárpátalján belül pedig négy járásban (ungvári, munkácsi, beregszászi, nagyszőlősi) lakik a magyarság 89 százaléka. Ez a négy járás, amellet, hogy egymással is szomszédos, közvetlenül az ukrán-magyar államhatár mellett terül el. Az egyes nemzetiségek a vegyes lakosságú falvakban is általában tömör csoportokat alkotnak: egyes utcákat vagy negyedeket mindmáig magyarok laknak, másokat ukránok vagy cigányok (Grozdova 1971: 458).

Ha szem előtt tartjuk a kárpátaljai magyaroknak az ukrán államisághoz való negatív viszonyulását, az ukrán nyelv nem kiugróan magas presztízsét (lásd 23. számú jegyzet), a kivándorlás gondolatával foglalkozók magas számát és az államnyelv oktatásának körülményeit, valamint a magyarság viszonylag elkülönülő településszerkezetét, a vegyes lakosságú helységekből kialakuló magyar-ukrán kétnyelvűség hosszú távú perspektívái sem egyértelműen kedvezőek. S nem feledkezhetünk meg a ruszin nyelv kérdéséről, vagyis arról, hogy a kárpátaljai ukrán-ruszin dialektust-nyelvet beszélő magyarok vajon ukránul tudnak-e vagy sem, hiszen a ruszin-ukrán nyelvi polémia eredménye hosszú távon akár az is lehet, hogy elismerik a ruszint mint különálló nyelvet. De ha nem így történik - és ez a valószínűbb

-, egy szűk földrajzi terület dialektusának ismerete és egy nyelv standard változatának tudása nem egyenértékű.

Az sem mellékes a nyelv elsajátítása szempontjából, hogy az ukrán és az orosz közeli rokon nyelvek, így a kárpátaljai magyarság nagy része orosz tudása révén passzívan többé-kevésbé érti az ukránt, de aktívan nem használja. A két nyelv grammatikai és lexikális rendszerének hasonlósága miatt nem nehéz vázlatos, hevenyészett ukrán megnyilatkozásokat tenni annak, aki beszél oroszul, ám sokkal nehezebb hivatalosan megnyilatkozni ukránul, főként írásban (Arel 1995: 601)²⁵

Politikai üzenet

A fentieknek politikai jelentősége is van. Az, hogy a kárpátaljai magyarságnak minden évben újra és újra alkudoznia kell azért, hogy anyanyelvéből és anyanyelvén érettségizhessen és felvételizhessen, s az eredmény minden esetben csupán a minisztérium „jóindulatának” függvénye, fokozatosan aláássa a kárpátaljai magyar oktatási rendszert: a bizonytalan helyzetet látó szülőben felmerülhet, nem lesz-e a későbbiekben gyermeke kárára, ha magyar tannyelvű iskolába járattja. Az anyanyelvi oktatás elsorvasztásának következményei pedig mindenki előtt ismeretesek.

Így látja ezt a KMKSZ is: „Ha egy magát demokratikusnak valló államban a kisebbségeket megfosztják az anyanyelvtől, illetve az anyanyelven történő felvételizés lehetőségétől, ezáltal sorvadásra ítélik oktatásrendszerét, másodrangú polgárrá degradálva tagjait” (*Közlemény* 1996). Az egyik kárpátaljai pedagógus szintén ettől tart: „A jövő ukrán állampolgárainak meg kell tanulniuk ukránul. Vajon a szülő nem azért fog e az ukrán iskola mellett dönteni?” (Bagu 1996a: 50) Orosz Ildikó, a KMPSZ elnöke is úgy véli, hogy mivel az anyanyelvi felvételi vizsgázás lehetőségét megteremtő rendelkezés nem kötelező érvényű az Ungvári Állami Egyetemre nézve, és minden évben megújítandó, hátrányosan érinti a kárpátaljai magyarságot: „A bizonytalanság, hogy a következő évben megengedik-e ismét a magyar nyelvű felvételit vagy sem, éppolyan hatással lehet a magyar tannyelvű iskolákra, mintha egyértelműen megvonnák a magyarságtól ezt a lehetőséget. Hiszen a szülő, akinek a gyerek 6 éves korában kell döntenie arról, milyen oktatási nyelvű iskolába íratja gyermekét, látva a bizonytalanságot, vagy ukrán tannyelvűbe íratja be, vagy pedig valamely magyarországi tanintézményt választja, biztosítandó a gyerek jövőjét Mindez hosszú távon a magyar iskolarendszer összeomlásához vezethet” (*Kárpátaljai Szemle* 1997. 1. 4.).

Mindennek persze lehet sokkal fenyegetőbb üzenete is. A magyar nyelvű oktatás presztízsének rombolása akár a magyarság elszigetelését, esélyegyenlőségének megvonását is szolgálhatja. Perduk János, a KMKSZ már megszűnt Anyanyelvi és Nyelvpolitikai Bizottságának egykori elnöke a KMPSZ alapszervezeti elnökeinek konferenciáján annak a véleményének adott hangot, hogy úgy tűnik, mintha államérdék lenne, hogy a magyarság ne tudja az államnyelvet (*Kárpátaljai Szemle* 1996. 8. 3.). A KMPSZ közgyűlése is hasonló tartalmú állásfoglalást tett közzé: „Az ukrán érettségi, illetve felvételi nyelvvizsga kötelezővé tétele az iskolákban, illetve a közép- és felsőoktatási intézményekben mintegy harminc éve élvezett jogot von meg a magyar közösségtől. A magyar tannyelvű iskolák végzőseit megfosztja az egyenlő, tisztességes verseny esélyétől, s hosszú távon felemelkedésre képtelen, másodrendű állampolgárokká degradálja a magyar nemzeti kisebbség tagjait. A helyzetet súlyosbítja, hogy az állami oktatásügyi szervek nem biztosították az ukrán nyelv megfelelő szintű elsajátításához szükséges feltételeket, a nyelv oktatása a nemzetiségi iskolákban is az anyanyelv oktatásának koncepciójában történik, ami eleve lehetetlenné teszi az ukrán nyelv magyar ajkúak általi elsajátítását” (Nyilatkozat 1996).

Az Ukrán-Magyar Vegyes Bizottság 1995-ben még így írt a felvételi vizsgák kapcsán: „A Vegyes Bizottság üdvözölte, hogy az ukrán fél lehetővé tette a magyar iskolákban tanulók

számára, hogy érettségi vizsgájukat magyar nyelven tegyék le. Jogszabályban rögzítette, hogy az eddigi gyakorlatnak megfelelően a magyar tannyelvű iskolák végzősei anyanyelvükön tehetnek felvételi vizsgát az Ungvári Állami Egyetemen” (Jegyzőkönyv a nemzeti kisebbségek jogainak biztosításával foglalkozó Ukrán-Magyar Vegyes Bizottság V. üléséről. *Kárpáti Igaz Szó* 1995. április 4. 3.).

Arról sem illik megfedkezünk, hogy az anyanyelvi felvételizés joga megvonásának anyagi következményei is lesznek 1993-tól az ukrainai szakiskolák, egyetemek és főiskolák az államilag szabályozott kereten felül saját belátásuk szerint további hallgatókat vehetnek fel önköltségi alapon. A gyakorlatban mindez úgy működik, hogy aki a felvételi vizsgákon eléri a megszabott ponthatárt, az felvételt nyer az adott oktatási intézménybe, aki viszont nem éri el, annak lehetősége nyílik önköltségi alapon megkezdeni tanulmányait. Amennyiben a kisebbségi polgárokat megfosztják az anyanyelvi felvételizés jogától, nyilvánvaló, hogy mint nem ukrán anyanyelvű felvételizők eleve hátrányos helyzetből indulnak, és csak arra lesz esélyük, hogy önköltségi alapon tanuljanak tovább.

Az Ungvári Állami Egyetem Filológiai Karán az 1996-97-es tanévben 500 USA-dollárnak megfelelő ukrán hrivnyát kellett fizetni egy évre (két szemeszterre) annak, aki saját maga fedezi oktatási költségeit, az orvosi és jogi karon ez az összeg 900 USA-dollár volt (*Kárpáti Igaz Szó* 1997. április 15. 3.).

Hogy a politika és az anyagi tényezők összefüggését elhanyagolni hiba lenne ebben az esetben (is), azt bizonyítani látszanak a Beregszászi Egészségügyi Szakiskolában történtek. A szakiskolában ápolónőket, szülésznőket és felcsereket, vagyis egészségügyi szakembereket képeznek, s az egészségügy területén nagy szükség van magyar és magyarul értő munkaerőre; 1993-tól működött is egy magyar csoport az intézményben. Az 1996-97-es tanévben azonban a tanintézmény vezetősége bejelentette, hogy az első évfolyamon a magyar csoport hallgatói csak tandíj ellenében kezdhetik meg tanulmányaikat, míg az ukrán csoportokban csak a diákok egy része kényszerül tandíjfizetésre. A szülők és a KMPSZ határozott fellépésének köszönhetően végül a tandíjat mérsékeltek a magyar csoportban is, ám továbbra is életben maradt az a gyakorlat, hogy minden évben újra kérvényezni kell az újabb magyar csoport indítását (*Közoktatás* 1996. 3.10-11.).

Összességében véve tehát az anyanyelvi felvételi ügye nem csupán politikai, hanem gazdasági kérdés is. S mint ilyen, döntően befolyásolja a kárpátaljai magyarság jövőjét.

Az anyanyelvi felvételi ügye körül zajló vitában a kárpátaljai magyarság képviselőinek (a KMKSZ és a KMPSZ) érvelésében nagy súlyt kapott az a tény, hogy az ukrán nyelv oktatásához nincsenek meg az alapvető feltételek, így abszurd dolog ukrán nyelvű felvételizést követelni a kisebbségektől, s az ukrán Oktatásügyi Minisztérium is azzal az indokkal engedélyezte ideiglenesen a magyar nyelvű felvételizést, hogy a magyar tannyelvű iskolákban még csak rövid ideje oktatják az ukrán nyelvet. Valójában azonban az ukrán nyelven történő felvételizés esetén a kisebbségek akkor is hátrányba kerülnek az ukrán anyanyelvűekhez képest, ha az iskolai ukránoktatás színvonala megfelelő lesz. A kárpátaljai magyarságnak jól felfogott érdeke, hogy megtanulja az államnyelvet, vagyis hogy az ukrán nyelvoktatás megfelelő színvonalú legyen, de ez nem jelenti azt, hogy ebben az esetben le kellene mondania az anyanyelven való felvételizés és továbbtanulás jogáról s annak garanciáiról.

Kitekintés

Ha kissé alaposabban szemügyre vesszük a kárpátaljai eseményeket, láthatjuk, hogy nem elszigetelt egyedi eset, ami a felvételi vizsgák terén történik. Nagy visszhangja volt például a kárpátaljai magyar lapokban azoknak a törekvéseknek, amelyekkel a Kárpátaljai Állami Televízió- és Rádiótársaság vezetősége a magyar adásidő, illetve a magyar szerkesztőség

létszámát próbálta csökkenteni. (*Kárpáti Igaz Szó* 1996. október 10. 3.; november 1. 1. és 8.; november 23. 4.; *Kárpátaljai Szemle* 1996. 7. 20-21.). Arról is beszámolt a sajtó, hogy a 17 százalékban magyarok lakta Nagyszőlősi járásban a járási közigazgatás több magyar helységben leszereltette a magyar nyelvű helységnévtáblákat, illetve nem engedélyezte visszaállításukat (*Kárpáti Igaz Szó* 1997. január 23. 4.). Huszt város tanácsa pedig az államnyelv védelmében hozott nemrégiben határozatot, amelynek alapján az idegen nyelvű reklámszövegek és egyéb feliratok után „a vállalatok és állampolgárok - a vállalkozói tevékenység szubjektumai - adót kötelesek fizetni. Mégpedig két meg nem adóztatott minimálbérnek megfelelő összeget az idegen nyelvű szövegek és feliratok minden egyes betűje után” (*Kárpáti Igaz Szó* 1996. december 24. 1.). Tekintve, hogy az 1989-es hivatalos népszámlálási adatok szerint a város 30 716 lakosából 26 023 ukrán, 2043 orosz, 1759 magyar nemzetiségű, felmerül a kérdés: valóban szükség van-e az államnyelv védelmére Huszton.

A huszti városi tanács döntése egyébként szervesen illeszkedik a megyei közigazgatás elnökének rendelkezése alapján létrehozott, a nyelvtörvény előírásainak betartását ellenőrző bizottság határozatával: „Ahol arra szükség van; 1996. november 1-jéig ki kell cserélni a városok, községek és nagyközségek, utcák, terek, földrajzi objektumok, intézmények, szervezetek ukrán nyelvű névtábláit és az egyéb vizuális tájékoztatóeszközöket, a megfelelő régiókban pedig a nemzetiségi nyelvű feliratokat is. A vállalatok vezetőinek és a vállalkozói, illetve üzleti tevékenységgel foglalkozó személyeknek 1996. október 1-jéig az árjelzések, a cégtáblák, a hirdető- és reklámtáblák feliratait összhangba kell hozniuk az ukrán nyelvtörvény követelményeivel. Amennyiben ezeknek a követelményeknek nem tesznek idejében eleget, a községi és nagyközségi tanácsok adminisztratív bizottságainak és végrehajtó bizottságainak jogukban áll büntetést kiróni a vétkesekre, a bejegyzést eszközölő intézményeknél pedig felvetni azt a kérdést, hogy az illető jogi és valóságos személyeket fosszák meg a megfelelő tevékenységre feljogosító licencektől (engedélyektől)” (Előírás 1996). Ami magyarul minden bizonnyal azt jelenti, hogy a közterületi feliratokat ukrán nyelvűre kell cserélni.²⁶

Az iskolai adminisztráció nyelvének ukránosítására is történtek kísérletek a magyar tannyelvű iskolákban, éppen a magyar többségű beregszászi járásban (*Kárpátaljai Szemle* 1996. 8. 7., 8.; *Kárpáti Igaz Szó* 1996. november 21. 3.). A beregszászi járási közigazgatási hivatalnak a nyelvtörvény betartását ellenőrző bizottsága ellátogatott a járás valamennyi iskolájába, és „igen sok szabálytalanságot tapasztalt, különösen az ügyiratok vezetése terén. Az ügyvitel (24 államilag követelt dokumentum) nem az állami nyelven, de nem is magyarul folyik, hanem orosz nyelven.” A bizottság határozatot hozott, hogy az olyan dokumentumokat, mint az osztálynaplók, a tantervek, továbbra is lehet magyar nyelven vezetni a magyar tannyelvű iskolákban. „Áthidaló megoldás lenne - javasolta továbbá -, hogy azokat az okmányokat, amelyeket ellenőrzés céljából a felsőbb szervek számon kérhetnek, olyan emberek vezessék, akik tudnak ukránul. Ilyen személy minden tantestületben akad” (*Beregi Hírlap* 1996. április 20.1.). Azaz elvileg lehet magyarul vezetni az iskolai dokumentációt, de csak egy részét, tulajdonképpen azt, ami a tanár vagy a kollektíva belső használatára szolgál (osztálykönyv, óravázlat), ám a többi okmányt ukránul tudó tanárok vezessék, és - bár ez nem szerepel szó szerint a határozatban - természetesen ukránul, hiszen ha magyar lenne ezeknek az okmányoknak a nyelve, nem lenne szükség rá, hogy ukránul tudó tanárok vezessék őket. Arról nem is szólva, hogy bár egy 1993. évi miniszteri rendelet értelmében az érettségi bizonyítványokat két nyelven (az állam és az oktatás nyelvén) kell kitölteni, rendre csak ukrán és orosz kétnyelvű űrlapok érkeznek a magyar iskolákba (*Kárpátaljai Szemle* 1993. 2. 6.; 1994. 4. 7.; 1996. 8. 7.), ami azt sugallja, hogy Ukrajnában a kisebbségek között is vannak első- és másodrangú közösségek.

Látszólag ellentmond a magyar nyelvű oktatás elleni támadás elvének, hogy hosszadalmas procedúra után, végül 1996 őszén a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola megkapta a

működési engedélyt. Ám a beregszászi ünnepélyes megnyitó ünnepségen részt vevő ukrán oktatási miniszter, Vitalij Babak nem mulasztotta el figyelmeztetni a főiskola hallgatóit, hogy nem állami tanintézmény esetében a minisztérium nem garantálja az állami diploma megszerzését (*Kárpátaljai Szemle* 1996. 7. 4.).

A jelek arra mutatnak, hogy nem csak a kárpátaljai magyarság túréhatárának tesztelése folyik. Erre enged következtetni például az is, hogy Leonyid Kucsma köztársasági elnök a Nemzetiségi és Migrációs Minisztériumot állami főosztállyá fokozta le (*Kárpáti Igaz Szó* 1996. augusztus 1. 1.), az ukrainai kisebbségek kultúrájának fejlesztésére létrehozott alapítványt pedig megszüntette (*Beregi Hírlap* 1996. október 12. 2.). Tóth Mihály, az ukrán parlament egyetlen magyar képviselője is úgy vélte az ukrainai nemzetiségi kisebbség jogait elemző cikkében, hogy Ukrajnában „az általános szituáció a »Toleranciától« a »Tűrés« felé tolódik el” (Tóth 1996). A kárpátaljai magyarság olyan jogai is veszélybe kerültek az utóbbi három évben, amelyeket jóval korábban vívott ki magának.

Az ukrán nemzetiségi politikában tehát visszalépés tapasztalható, ami valószínűleg azzal magyarázható, hogy az európai pozícióit megszilárdulni érző Ukrajna fokozatosan feladja a kisebbségi kérdés toleráns kezelésének taktikáját, amire szuverenitásának első éveiben, ingatag bel- és külpolitikai állásainak megszilárdítása érdekében, elsősorban a szomszédos országok és az európai közvélemény megnyerése céljából szüksége volt, és - a keleti térségben újonnan alakult államokhoz hasonlóan - homogén nemzetállamként kezd viselkedni. Az 1991-ben ratifikált ukrán-magyar alapszerződés után, 1996-ban és 1997 első félévében Ukrajna minden további szomszédjával aláírta az alapszerződést, szentesítve ezzel határait, s a nemzetközi politikai színtér után biztosította pozícióit a térségben. Az 1998. évi parlamenti választások felé közeledve az ukrainai politikai elit a külpolitikáról a belpolitikára helyezi át a hangsúlyt: Nagy a valószínűsége, hogy a közelgő választások jegyében erősödött fel az ukrán politikai vezetésen belül a nemzeti irányvonal. Különösen a köztársasági elnöknek, Leonyid Kucsmanak van szüksége arra, hogy a parlamenti választások utáni évben sorra kerülő elnökválasztást szem előtt tartva megnyerje magának annak a nyugat-ukrainai térségnek a lakosságát, ahol az ukrán nemzeti eszméknek nagy hagyományai vannak, szemben az inkább orosz orientációjú keleti végekkel (Arel 1995: 598-599). Legutóbb ugyanis azzal kerekedett legnagyobb vetélytársa, az exkommunista Kravcsuk fölé, hogy a nagyobb arányban oroszok lakta keleti régió lakosságát sikerült maga mellé állítania, például azzal az ígéretével, hogy hivatalos rangra emeli az orosz nyelvet (Varga 1994, Arel 1995: 601). Erre azonban nem került sor.²⁷

A nemzeti irányvonal felerősödésére enged következtetni az is, hogy az ország történelmi kelet-nyugati megosztottsága (Arel 1995: 598-599), valamint a Krímben kialakult feszült politikai helyzet ellenére az 1996. június 28-án elfogadott új ukrán alkotmány egységes államként definiálja Ukrajnát,²⁸ és az, hogy mindvégig az *ukrán nép* fogalmat használja, beleértve ebbe az összes ukrán állampolgárt.²⁹ Ezenfelül minden jel arra utal, hogy a parlament új nyelvtörvény elfogadására készül, amely - az 1989-ben, még a Szovjetunió fennállása idején bevezetett, az orosz nyelvnek széles jogkört biztosító, máig érvényben lévő nyelvtörvénnyel szemben - kizárólagos jogokkal ruházná fel az ukránt, összhangot teremtve ezzel az alkotmány és a nyelvtörvény között.³⁰

Az új nyelvtörvény előkészítése is szervesen illeszkedik az ukrán politika jobbratolódásának folyamatába, hiszen az ukrán előtérbe helyezése az oktatásban elsősorban az orosz, de emellett minden nemzetiségi nyelv rovására (mint az érettségi vizsgák, a felvételik és az oktatás nyelve) már az 1989-es nyelvtörvényben is benne foglaltatott, és a törvényileg rögzített, átlagosan 5-10 éves türelmi idő is lejárt, illetve lejáróban van. A jelenleg hatalmon lévő politikai elit, élén Kucsma elnökkel, hatalma megtartása érdekében nem elégszik meg azzal, hogy érvényt szerez a törvényben rögzítetteknek, lejárnak tekintve az átállásra adott haladékot, hanem további lépéseket tesz a nemzeti politika irányába. S mivel a

nyelv a nemzet legfőbb ismertetőjegye, erre a legalkalmasabb egy új, „nemzetibb” nyelvtörvény elfogadása.

Úgy tűnik, az államépítés és nemzetté válás útján a nemzetállam mint fejlődési fokozat ebben a térségben nem kerülhető el a XX. század végén, a XXI. század küszöbén sem.

JEGYZETEK

- 1 Az előadás a Research Support Scheme of the Higher Education Support Programme támogatásával készült, ösztöndíjszám 582/1995. Az írás korábbi változataihoz fűzött megjegyzéseikért és tanácsaiért köszönet illeti Beregszászi Anikót, Kontra Miklóst és Sándor Klárát.
 - 2 Vö. „Русский не является обязательным государственным языком СССР. Как известно, государственного языка.” Azaz: Az orosz nyelv nem számít az SZSZKSZ kötelező államnyelvének Mint ismeretes, az SZSZKSZ-nek nincs államnyelve (Deserijev 1966. 68.).
 - 3 Vö. Большая Советская Энциклопедия : В 30-ти томах. Москва 1972. 7. 176.
 - 4 Arról, hogy hogyan és miért vált a szovjet nyelvészek szerint az orosz a nemzetek közötti érintkezés nyelvéné (язык межнационального общения), lásd például Deserijev (1966. 67.), Hazanarov (1982. 121-152.). Valójában nem ilyen egyértelműek a fenti adatok. A Szovjetunióban ugyanis létezett az ún. *internacionalista iskola* fogalma, amin olyan iskolákat kell érteni, ahol egy intézményen belül közös igazgatás alatt például ukrán és orosz vagy éppen ukrán, magyar és orosz stb. osztályok működtek Az internacionalista iskolák ukrán tannyelvű osztályaiba járó gyerekek számára is kötelező volt természetesen az ukrán nyelv tanulása, ám az ilyen tanulók számát - amint az az idézett 1. számú táblázatból is kitűnik - éppen az összevontság miatt meglehetősen nehéz meghatározni, de Shamshur és Izhevskaja (1994. 35.) adataiból arra következtethetünk, hogy a tárgyalt két tanévben az ilyen tanulók száma nem haladta meg a 180 ezret.
 - 5 Az eredeti kérdés szövege a következő volt: „9 Родной язык. Указать также другой язык народов СССР, которым свободно владеет.” Vö. Переписный лист. Всесоюзная перепись населения 1989 г. Государственный комитет СССР по статистике.
 - 6 A népszámlálás önbevalláson alapuló adatai szerint tehát Kárpátalján jóval több volt a magyar-orosz, mint a magyar-ukrán kétnyelvűek száma, ami valószínűleg az orosz nyelv kötelező oktatásának és presztízsének tudható be. A saját bevallásuk szerint ukránul is beszélők nagy többsége véleményem szerint a városokban (talán a magyar többségű Beregszászt és a közel 40 százalékban magyarok lakta Csapot kivéve) és a vegyes lakosságú falvakban, illetve a Felső-Tisza vidékének szóránymagarsága között élt, ahol főként környezetétől vagy-ukrán tannyelvű iskolába, szakiskolába járva - az iskolában tanult meg ukránul. A magukat egynyelvűnek valló magyarok és nem magyarok között a gyerekek és öregek is ott vannak, tehát az aktív lakosság minden bizonnyal nagyobb arányban beszélt anyanyelvén kívül más nyelvet is, mint az a népszámlálási adatokból látszik.
 - 7 Érdekes, hogy az 1989-es népszámlálás adatai, pontosabban az, hogy a kárpátaljai magyarok közül saját bevallásuk szerint többen beszéltek oroszul, mint ukránul, megdönteni látszanak két közelmúltban megjelent szocio-lingvisztikai tárgyú kötet állítását, melyeknek szerzője, Kiss Jenő úgy véli, hogy a magyar-ukrán kétnyelvűek száma meghaladja a magyar-orosz kétnyelvűek számát (Kiss 1994. 102.; 1996. 218.).
 - 8 A kérdés így szólt: „Milyen szinten beszéli Ön a következő nyelveket?” Az adatközlőknek a következő lehetőségeket adtuk meg a kérdőívben magyar, orosz és ukrán nyelvtudása értékelésére: „anyanyelvi szinten; nagyon jól; jól; alig néhány szót; nem beszélek, csak értek; sehogyan.”
 - 9 A nyelvtörvény szövegét magyarul közli Botlik-Dupka (1993. 289-293.); az idézett rész a 292. oldalon olvasható; a törvényt és a hozzá tartozó kiegészítést eredetiben lásd Закарпатська Правда, 4 листопада 1989 р. (1989. november 4., 2.); oroszul megjelent többek között a *Nationalities Papers* Vol. 23. N 3. September 1995. számában (644-652.); vö. még Zsluktenko (1990. 14-15.), Lizanec (1994. 126.).
 - 10 Az oroszról ukrán nyelvre való hirtelen átállás nemcsak a magyarok számára jelent nehézségeket, hanem az ukránok számára is kisebb-nagyobb zökkenőkkel jár. Egy jelenleg folyamatban lévő szocio-lingvisztikai vizsgálat keretein belül 1996. június 20-án, nyelvhasználati kérdőív kitöltése közben készült magnetofonfelvételen hallható az alábbi párbeszéd. (Az adatközlő 60 éves, felsőfokú végzettségű, magyar anyanyelvű kárpátaljai férfi. A Nyelvhasználati kérdőív és a beszélgetést tartalmazó kazetta száma K-3-008-1-3-2-07-20-2-1 - TM = terepmunkás, AK = adatközlő, (...) = kisebb rész kihagyva, ... = rövid szünet)
- TM: - És most hol tetszik dolgozni?
AK: - Hát most az Ungvári Gépgyár mellett működik egy tervezőintézet, és ebben a tervezőintézetben dolgozom.
TM: - És milyen beosztásban?
AK: -A beosztás tulajdonképpen név szerint tervezőmérnök. (...)
TM: - A mindennapi beszédben a munkahelyén milyen nyelven beszél? (...)

AK: - A munkahelyen, mivel ott minden ukránul vagy oroszul megy, hát eddig oroszul, az ukránt nem nagyon tudom, hát én oroszul beszélek Mondjuk, nálunk nem nagyon fordítanak arra figyelmet, hogy oroszul vagy ukránul beszélsz, lényegtelen a munkahelyen is. Úgyhogy semmi ilyen megszólítás, hogy mondjad ukránul vagy ilyesmi nincsen. Mert már biztos, hogy régen megszokták, hogy régen oroszul volt minden. (...) Hát nem tudom, hogy mondjuk, részletekbe bocsátkozni... Sőt sok olyan dolog van, hogy mivel a tervezőmunkával vagynak speciális szavak, mondjuk ott úgy az elektroni- kába, mint a mechanikába, és ezeknek ukrán irodalom még kevésbé van, hát úgyhogy még az ukránok is oroszul használják azt a szót, mer nem tudják a megfelelőt Szakszótárak kellenének, és kellene nekik keresni a megfelelőjét ukránul, mondjuk

TM: - Tehát ők maguk se tudják ukránul.

AK: - Igen, ők maguk se tudják.

TM: - Pedig ez nekik anyanyelvük

A K-1-025-2-1-2-08-04-2-2 számú kérdőív kitöltése közben pedig a következő párbeszéd hangzott el: (Az AK 24 éves, felsőfokú végzettségű, magyar anyanyelvű kárpátaljai nő.)

TM: - Házastársa anyanyelve?

AK: - Ukrán. A barátaival *no zakarпатску* beszél, de mi oroszul beszélgetünk. Mert a férjem se szereti az ukránt, de a tiszta ukránt ő se tudja.

(*no zakarпатску*= kárpátaljaiul, azaz kárpátaljai ruszin/ukrán nyelvjárásban.)

11 Eredetiben: „Державною мовою в Україні Е українська мова.” Вц. Голос України 13 липня 1996 року N 128, 5 (1996. július 13. 5.). A hivatalos magyar fordítás szerint: „Ukrajnában az állami nyelv az ukrán” (Ukrajna Alkotmánya 6.).

12 A Petro Lizanec és Horváth Katalin (1992) által összeállított *Ukrán nyelv* kezdőknek című kiadvány esetleg a felsőbb osztályokban, még inkább a középiskolában használható jobb híján, hisz céljait tekintve sem az iskolák számára készült. „A nyelvleckéket a legszelesebb rétegeknek szántuk: iskolásoknak, munkásoknak, értelmiségieknek, mindenkinek aki úgy érzi, fontos számára az ukrán nyelv” -fogalmaznak a szerzők (Lizanec-Horváth 1992. 6.).

13 Az ukrán Nemzetiségi és Migrációs Minisztérium 1996 áprilisában másfél milliárd kupon-karbovanecet (akkor körülbelül 1,5 millió magyar forintnak megfelelő összeget) utalt ki a magyar honfoglalás 1100. évfordulója kárpátaljai megünneplésére. Ezt a pénzt a honfoglalásnak szentelt tudományos konferencia megrendezésére, valamint Lizanec P. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza* II. kötetének és egy ukrán-magyar szótárnak a megjelentetésére kívánták fordítani (*Kárpáti Igaz Szó* 1996. április 20. 1.). A konferenciát megtartották, az atlasz - melynek I. kötetéről (Lizanec 1992) negatív szakmai recenziók jelentek meg Magyarország két rangos tudományos folyóiratában (Büky 1994 és Kontra 1994) -napvilágot látott (Lizanec 1996), az ukrán-magyar szótár kiadására azonban mindeddig (1997 októberéig) nem került sor.

14 Az 1995-96-os tanévben összesen 350 kárpátaljai magyar diák tanult magyarországi egyetemen vagy főiskolán, s közülük 10 ukrán szakos volt (*Kárpátaljai Szemle* 1996. 1. 14.). Az Ungvári Állami Egyetemnek ma sincs olyan ukrán nyelv és irodalom szakos hallgatója, aki magyar iskola után felvételizett volna.

15 A Beregszászi járás Ukrajna egyetlen magyar többségű járása, itt a leginkább összefüggő a magyar településterület, s nyilvánvaló, hogy itt van a legkevésbé alkalma a magyar gyerekeknek ukrán nyelvi környezetben elsajátítani az államnyelvet, tehát az iskolai nyelvoktatás szerepe is itt a legnagyobb.

16 Az ukrán Oktatásügyi Minisztérium 1993-as rendelete, amely szerint tovább már nem kötelező oktatni az orosz nyelvet az ukrán iskolákban, ellentmond a nyelvtörvény 27. cikkelyének, amely szerint az ukrán és az orosz nyelvet egyaránt kötelező oktatni az általános iskolákban (Arel 1995. 610.). Igaz, a nyelvtörvényt még a Szovjetunió fennállása idején, 1989-ben fogadták el, de az is tény, hogy máig hatályos.

17 Lásd azonban a nyelvpolitikai tanács említett tervezetét.

18 A kétnyelvű oktatás nem minden típusa eredményez egynyelvűséget a többség nyelvén, és nem minden esetben vezet asszimilációhoz. A kétnyelvű oktatás eredményeit minden esetben meghatározzák az oktatás céljai és módszerei. Erről részletesebben lásd Göncz (1995), Lanstyák (1995, 1996), Kontra (1997).

19 Vö. például *Népszabadság* 1997. április 24. 3.; *Magyar Hírlap* 1997. április 14. 3.; *Új Magyarország* 1997. április 15. 3.

20 A tantárgy minden szakon való bevezetése egyértelmű nyelvtervezési lépés: a nyelvtörvénynek és az Alkotmánynak megfelelően az ukrán nyelvet kell az államigazgatás és a hivatali érintkezés nyelvénvé tenni, ám ehhez előbb fel kell élesíteni az ukrán hivatali nyelvet, elsősorban az értelmiség körében.

21 A magyarországi egyetemekre, főiskolákra pályázó kárpátaljai magyar fiatalok számára a KMPSZ-nek a budapesti Kodolányi János Nemzetközi Előkészítő Intézetbe szóló 1991-ben kiírt pályázatában ez áll: „Mivel itthon fognak dolgozni, vállalják, hogy a tanulmányi éveik alatt felsőfokú nyelvvizsgát tesznek ukrán nyelvből” (*Kárpátalja* 1991. 7.10.). Azt azonban, hogy ki és mikor ellenőrzi a követelmény betartását, senki sem tudja.

22 Egy, a kárpátaljai magyar értelmiségieket megszólaltató, azonos szempontok alapján készült interjúkat tartalmazó kötet mélyinterjúiból is az cseng ki, hogy a kárpátaljai magyar értelmiség nem érzi hazájának Ukrajnát (Balla szerk 1993).

- 23 A már többször említett szocio-lingvisztikai vizsgálat során azt a kérdést is feltettük az adatközlőknek, hogy ha valaki csak ukránul-magyarul-oroszul tud Kárpátalján, az a) könnyen boldogul, b) lehetnek nehézségei, c) nehezen boldogul. Annak ellenére, hogy Kárpátalján belül az ukránok vannak jelentős többségben, illetve hogy az ukrán államnyelv, a 144 válaszadó 61,5 százaléka úgy vélte, hogy aki csak oroszul tud Kárpátalján, az *könnyen boldogul*, arra a kérdésre viszont, hogy hogyan boldogul Kárpátalján az, aki csak ukránul tud, a megkérdezetteknek csak 59,4 százaléka felelte azt, hogy *könnyen*. Igaz, senki sem vélte úgy, hogy a csak ukránul beszélők *nehezen boldogulnak* Kárpátalján, a csak oroszul beszélők ellenben az adatközlők 2,8 százaléka szerint *nehezen boldogulnak*. De még így is úgy tűnik, hogy a kárpátaljai magyarság körében az orosz nyelv presztízse máig valamivel magasabb, mint az ukráné. (A *Ha valaki csak magyarul tud Kárpátalján, hogyan boldogul?* kérdésre adott válaszok *könnyen boldogul 0* százalék, *lehetnek nehézségei 49,7* százalék, *nehezen boldogul 50,3* százalék)
- 24 Vö. például: „egy kisebbségi nyelv vonzó ereje nő, ha ez a nyelv összeköti beszélőit szimbolikusan vagy gyakorlatilag egy gazdaságilag és politikailag fejlettebb világrésszel” (Gal 1991b. 75.).
- 25 Vö. például: „Hiába tud valaki írni - ha sztenderd változatban nem tud írni, akkor írástudása semmit sem ér” (Trudgill 1996. 9.).
- 26 Azt már csak „mellesleg” jegyzem meg, hogy -bármilyen hihetetlen - sem a huszti városi tanácsnak, sem a megyei közigazgatásnak, de még a parlamentnek sincs joga például a közterületi reklámok nyelvének szabályozására, ugyanis az ilyen jellegű feliratok nem az állami, hanem a privát nyelvhasználati szférába tartoznak. Az állami és magán nyelvhasználati szféra nyelvének szabályozása kapcsán precedensértékű döntést hozott 1993. március 31-i határozatában az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága. A bizottság a francia többségű kanadai Québec tartomány nyelvtörvényének azt a passzusát értékelte, amely szerint Québecben a közterületi reklámok gyakorlatilag kizárólag francia nyelvűek lehetnek. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága megállapította, hogy a québeci nyelvtörvény eme része megsérti a szólásszabadságot, mivel a közterületi kereskedelmi reklámok a nem állami nyelvhasználati szférába tartoznak, így azok nyelvét az állam nem határozhatja meg (de Varennes 1993. 176-177.; magyarul beszámol az esetről Kontra 1997a).
- 27 Egy 1994 és 1997 között folyamatosan zajló közvélemény-kutatás eredményei alátámasztani látszanak azt, hogy Kucsma azzal, hogy nem teljesítette az elnökválasztási kampányában tett ígéreteit, elveszítette az őt korábban támogató, orosz orientációjú keleti régió bizalmát, ugyanakkor viszont nemzeti irányú politikájának köszönhetően megnövekedett a népszerűsége a nyugat-ukrajnai övezetben. Az orosz többségű Krímben például Kucsma mindössze a lakosság 4 százalékának bizalmát élvezte (*Kárpáti Igaz Szó* 1997. augusztus 12. 1.). Kucsma politikai irányváltásának sikeressége lemérhető például azon, hogy az előző elnökválasztási kampánya során az ukrán nacionalizmus fővárosának tartott Lviv (Lemberg) városában 1994-ben még kifütyülték tört ukránsága miatt (Varga 1994, Arel 1995. 601.), ma viszont már a nyugati integráció és a nemzeti érdekek védelmezőjeként támogatják Nyugat-Ukrajnában.
- 28 Vö. „Ukrajna egységes állam” (Ukrajna Alkotmánya. *Kárpáti Igaz Szó* 1996. július 27. 5.). Eredetiben: „Україна є унітарною державою” (Голос України 13 липня 1996 року, N 128, 5-1996. július 13. 5.).
- 29 Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей” (Голос України 13 липня 1996 року, N 128, 5 - 1996. július 13. 5. lap). Magyarul: „Ukrajna Legfelső Tanácsa az Ukrán Nép - Ukrajna minden nemzetiségű állampolgára nevében.. “ (*Kárpáti Igaz Szó* 1996. július 27. 5.).
- 30 Tóth Mihály szerint, aki jelenleg az ukrán parlament egyetlen magyar nemzetiségű képviselője, az új nyelvtörvény tervezete már el is készült. A képviselő úgy véli, hogy a tervezet jelentősen szűkítené a kisebbségi nyelvek használati körét például már azáltal is, hogy ahelyett, hogy felsorolná azokat a kivételeket, amikor kötelező az államnyelv használata, azokat a kivételeket nevezi meg, ahol engedélyezett a kisebbségi nyelv használata (*Kárpáti Igaz Szó* 1997. szeptember 27. 5.).

Regio . Kisebbség, politika, társadalom 1998. 9. évf. 1.sz.

1. számú táblázat *Az általános és középiskolák megoszlása az oktatás nyelve szerint Ukrajnában*

	1989-1990-es tanév				1990-1991-es tanév			
	Iskolák		Tanulók		Iskolák		Tanulók	
	Szám	%	Szám (ezer fő)	%	Szám	%	Szám (ezer fő)	%
Ukrán	15 213	73,6	3051,3	44,8	15 316	73,5	3060,4	44,7
Orosz	4 628	22,4	3169,6	46,5	4 303	20,6	2791,7	40,7
Moldáv	108	0,5	33,2	0,5	14	0,06	5,3	0,1
Román	-	-	-	-	93	0,4	23,4	0,3
Lengyel	2	0,01	0,3	0,004	2	0,01	0,4	0,005
Magyar	55	0,2	10,9	0,1	59	0,3	11,5	0,17
Ukrán-orosz			176,0	2,6			212,7	3,1
	606	2,9	346,9	5,0	981	4,7	723,0	10,5
Ukrán-magyar			3,7	0,05			2,4	0,03
	19	0,9	3,2	0,05	18	0,08	2,9	0,04
Orosz-magyar			1,4				1,2	0,02
	10	0,05	2,8	0,06	8	0,03	2,7	0,04
Orosz-moldáv			2,2				2,2	0,02
	13	0,06	4,6	0,1	5	0,02	1,2	0,02
Ukrán-moldáv						0,03	3,0	0,04
	-	-	-	-	7		0,6	0,008
Orosz-román							1,0	0,01
	-	-	-	-	7	0,03	2,6	0,04
Ukrán-orosz-román							0,03	0,0004
	-	-	-	-			1,0	0,01
	-	-	-	-	1	0,005	0,04	0,0006
Ukrán-orosz-magyar			0,5				0,5	
	2	0,01	0,1				0,2	
			0,04	0,001	3	0,01	0,6	0,006
Ukrán-orosz-lengyel	1	0,005	0,7	0,01	2	0,009	1,4	0,02

Forrás: Shamsur és Izhevskaja (1994: 35).

2. számú táblázat *Ukrajna lakossága 1989-ben nemzetiség és anyanyelv szerint*

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ukrán	37 419 053	72,7	2,5	32 825 373	87,8	-	-	4 578 390	12,1	15 290
Orosz	11 355 582	22,1	8,4	11 172 508	98,4	177 534	1,5	-	-	5 540
Zsidó	486 326	0,9	-23,1	34 635	7,1	10 081	2,1	440 747	90,6	863
Belorusz	440 045	0,9	8,4	156 200	35,4	40 761	9,3	242 713	55,2	371
Moldáv	324 525	0,6	10,5	253 024	78,0	19 934	6,1	50 429	15,5	1 138
Bolgár	233 800	0,5	-1,9	162 586	69,5	6 293	2,7	63 676	27,2	1 245
Lengyel	219 179	0,4	-15,1	27 500	12,5	146 026	66,6	44 420	20,3	1 233
Magyar	163 111	0,3	-0,8	156 011	95,6	4 233	2,6	2 604	1,6	263
Román	134 825	0,3	10,7	83 966	62,3	13 203	9,8	4 607	3,4	32 986
Egyéb	675 588	1,3	-	330 577	48,9	2 8427	4,2	298179	44,1	18 468
Összesen	51 452 034	100	3,7	45 202 380	87,9	446 492	0,9	5 725 765	11,1	77 397

1. Nemzetiség. 2. Száma. 3. Százalékban. 4. Változás 1979-hez képest (százalékban). 5. Anyanyelve és nemzetisége azonos. 6. Százalékban. 7-11. Más nyelvet tekint anyanyelvének. Ebből: 7. Az ukránt tekint anyanyelvének. 8. Százalékban. 9. Az oroszot tekint anyanyelvének. 10. Százalékban. 11. Másvalamilyen egyéb nyelvet tekint anyanyelvének.

Бюллетень статистики 1990/10. 76-79. alapján.

3. számú táblázat *Kárpátalja lakossága 1989-ben*

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Ukrán	976 749	78,41	961489	98,4	-	9 333	4 605	575 627	58,9	-	-	392 031	40,1
Magyar	155 711	12,50	151384	97,2	3 200	991	-	65 718	42,2	17 723	11,3	72 178	46,3
Orosz	49 458	3,97	47 378	95,7	1 871	-	172	-	-	21 813	44,1	26 125	52,8
Cigány	12131	0,98	2 491	20,5	1487	119	7 973	3 440	28,3	1265	10,2	7 412	61,0
Román	29 485	2,36	28 964	98,2	198	153	73	15 056	51,0	994	3,3	11 809	40,0

Regio . Kisebbség, politika, társadalom 1998. 9. évf. 1.sz.

Szlovák	7 329	0,58	2 555	34,8	2 433	388	1890	3 781	51,5	2 081	28,3	1 457	19,8
Német	3 478	0,27	2 576	74,0	641	212	36	1333	38,3	1 580	45,4	560	16,1
Zsidó	2 639	0,21	663	25,1	365	1 307	298	853	32,3	1079	40,8	669	25,3
Egyéb	8 638	0,69	4 531	52,4	1 143	2 629	269	4 239	49,0	1 571	18,1	1 275	14,7
Összesen	1 245 618	100	1 202 031	96,5	11338	15 132	15 316	670 046	53,7	48106	3,0	514 516	41,3

1. Nemzetiség. 2. Száma. 3. Százalékban. 4. Anyanyelve és nemzetisége azonos. 5. Százalékban. Nem azonos; ebből: 6. Ukrán. 7. Orosz. 8. Magyar. 9. Anyanyelvén kívül beszél oroszul. 10. Százalékban. 11. Anyanyelvén kívül beszél ukránul. 12. Százalékban. 13. Nem tud más nyelvet. 14. Százalékban.

(Vö. Bodik-Dupka 1993: 284.)

Forrás: 1989, 1990. 1-16.

4. számú táblázat Az iskolák megoszlása oktatási nyelv szerint Kárpátalján

	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94
Ukrán	594	597	602	618	621
Orosz	40	39	38	34	32
Magyar	86	88	88	89	90
Román	13	13	13	13	13
Szlovák	-	-	-	1	1

(A két és három tannyelvű iskolák mindegyik megfelelő csoportban szerepelnek.)

Forrás: Orosz (1995: 14).

5. sz. táblázat A tanulók száma Kárpátalján az osztályok tannyelve szerint

Tanév	1989/90		1990/91		1991/92		1992/93		1993/94	
	1	2	2	3	2	3	2	3	2	3
Ukrán	166 245	81,0	166 963	81,4	166 198	81,7	167 330	82,3	168 764	83,2
Orosz	16 598	8,1	15 874	7,7	14 809	7,3	12 839	6,3	10 585	5,2
Magyar	17 275	8,5	17 619	8,6	17 969	8,8	18 711	9,2	19 074	9,4
Román	4 827	2,4	4 622	2,3	4 355	2,2	4 483	2,2	4 464	2,2
Szlovák	-	-	-	-	-	-	12	0,00	18	0,009
Összesen	204 945	100	204 808	100	203 331	100	203 375	100	202 905	100

1 = az osztályok tannyelve, 2 = a tanulók száma; 3 = a tanulók százalékban

Forrás: Orosz (1995: 16.)

IRODALOM

- Állásfoglalás 1997a. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség nyilatkozata. *Kárpáti Igaz Szó* 1997. június 5. 3.
- Állásfoglalás 1997b. A Magyar Értelmiségek Kárpátaljai Közösségének Állásfoglalása az Oktatási Minisztérium *Az ukrain nemzetiségi kisebbségek oktatási igényei kielégítésének konceptuális alapjai* című tervezetével kapcsolatban. *Kárpáti Igaz Szó* 1997. június 5. 3.
- Állásfoglalás 1997c. A KMP SZ elnökségének állásfoglalása A nemzeti-kisebbségi oktatás fejlesztésének koncepcionális alapjai című tervezettel kapcsolatban. *Kárpáti Igaz Szó* 1997. szeptember 27. 3.
- Arel, Dominique: *Language Politics in Independent Ukraine: Towards One or Two State Languages*. Nationalities Papers. Volume 23. N 3. September 1995.
- A Szovjetunió Kommunista Pártjának Programja*. Uzsgorod, Kárpáti Kiadó 1986.
- Bagu Balázs 1996a. Anyanyelvi oktatás Kárpátalján. In: *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Szerk.: Csernicskó István és Várad Tamás. 47-50. Budapest, Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 1996.
- Bagu Balázs 1996b. Magyar tannyelvű szakoktatás Kárpátalján. *Közoktatás* 1996. 2. 8-9.
- Balla D. Károly: *Kis(ebb)ségi magyar skizofrénia*. Ungvár-Budapest, Galéria Kiadó 1993.
- Balla D. Károly szerk.: *Mezsgyén állva: A kárpátaljai magyar értelmiség az ezredforduló küszöbén*. Ungvár-Budapest, Galéria Kiadó 1993.
- Botlik József-Dupka György: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991*. Budapest-Szeged, Mandátum Universum 1991. Botlik József-Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár Budapest, Intermix 1993.
- Büky László-Lizanec P. N.: A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza. *Magyar Nyelv* XC. 1994. 100-107.
- Csanádi György: Egy osztályra hat nyelvtankönyv. Ukránóra a Mikes Kelemenben. *Kárpáti Igaz Szó* 1996. november 5. 6.
- Csernicskó István: A kárpátaljai magyarság hazaképe. (Három szociológiai felmérés és egy interjúkötet tükrében.) *Pánsíp* V. 1995. 3: 4-9.
- Dupka György: A magyarság számának, összetételének és településterületének változása Kárpátalján (1910-től napjainkig). In: *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1914-1990)*. Szerk.: Kovacsics József. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal 1994. 164-174.
- Dupka György-Horváth Sándor-Móricz Kálmán: *Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén*. Ungvár, Kárpáti Kiadó 1990.

- Előírás 1996. A nyelvtörvény előírásairól. *Kárpáti Igaz Szó* 1996. július 23. 3.
- Fedynyšynec, Volodymyr: Végigmenni a megkezdett úton. A kárpát-ruszin irodalmi nyelv megteremtésének gondolata. *Pánsíp* VI. 1996. 1. 18-19.
- Felhívás 1997. Az ungvári járási nemzetiségi iskolák ukránnyelv-tanárainak felhívása. *Kárpátaljai Szemle* 1997. 1. 5.
- Gal, Susan 1991a. Kódváltás és öntudat az európai periférián. In: *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*. Szerk.: Kontra Miklós. Budapest, Magyarországi Kutató Intézet, 1991. 123-157.
- Gal, Susan 1991b. Mi a nyelvcsere és hogyan történik? *Regio* 1991. 1. 66-76.
- Göncz Lajos: A tannyelv hatása a tanulók személyiségfejlődésére többnyelvű környezetben. In: *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Szerk.: Kassai Ilona. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet 1995. 65-81.
- Grozdova, I. N.: Etnokulturális folyamatok napjainkban a kárpátaljai magyarság körében. In: *Népi kultúra- népi társadalom. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának évkönyve V-VI*. Főszerk.: Ortutay Gyula, Budapest, Akadémiai Kiadó 1971. 457-466.
- Kiss Jenő: *Magyar anyanyelvűek - magyar nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó 1994.
- Kiss Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó 1996.
- Kocsis Károly-Kocsisné Hodosi Eszter: *Magyarok a határainkon túl a Kárpát-medencében*. Budapest, Tankönyvkiadó 1992.
- Kontra Miklós-Lizanec, P. N.: A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza. I. kötet. *Magyar Tudomány* 1994. 3. 362-364.
- Kontra Miklós: Magyar nyelvhasználat határainkon túl. In: *Magyarságkutatás 1995-96*. Szerk.: Diószegi László. Budapest, Teleki László Alapítvány 1996. 13-123.
- Kontra Miklós 1997a. *Anyanyelvünk a jog, az oktatás, a nyelvészet és a nyelvművelés szemszögéből*. Kézirat. Előadásként elhangzott a Magyar Tudományos Akadémián „A magyar nyelv jelene és jövője” címmel rendezett tanácskozáson 1997. június 30-án.
- Kontra Miklós 1997b. Kell-e félnünk a „kétnyelvű oktatástól”? *Korunk* 1997. 1. 75-79.
- Kovács Elemér: Így látjuk mi. A kárpátaljai magyarság értékrendje. *Kárpátaljai Szemle* IV. 1996. 6. 18-19.
- Közlemény 1996. Közlemény a KMKSZ választmányának 1996. november 10-i beregvári üléséről. *Kárpátaljai Szemle*, 1996. 8. 3.
- Közlemény 1997. A Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatás Közoktatási Főosztályának Közleménye a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetségnek a *Kárpáti Igaz Szó* 1997. június 5-i számában megjelent tiltakozó nyilatkozatával kapcsolatban. *Kárpáti Igaz Szó* 1997. június 14. 1.
- Lanstyák István: Kétnyelvű egyén - kétnyelvű közösség - kétnyelvű iskola. In: *Identitásunk alapja az anyanyelvű oktatás. Érveink az ún. alternatív-kétnyelvű oktatással szemben*. Pozsony, A Mécs László Alapítvány Kiskönyvtára 1995. 7-20.
- Lanstyák István: Kinek (nem) jó a kétnyelvű oktatás? *Irodalmi Szemle* 1996. 5. 80-90.
- Lesznyák Márta: Kétnyelvűség és kéttannyelvű oktatás. *Magyar Pedagógia* 1996. 3. 217-230.
- Lizanec P. N.: *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza*. I. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó 1992.
- Lizanec, P. M. (Лизанец П. М.): Українська мова в угорськомовних школах Закарпаття та Угорщині. *Acta Hungarica* III. 1994. 125-130.
- Lizanec P. N.: *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza*. II. kötet. Ungvár, Patent Nyomdaipari Vállalat 1996.
- Lizanec, Petro-Horváth Katalin: *Ukrán nyelv kezdőknek*. Ungvár, Ungvári Állami Egyetem Hungarológiai Központ 1992.
- Miller, J.: Commonwealth of Independent States (CIS). In: *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Eds.: R. E. Asher et al. Oxford, New York, Seoul, Tokyo, Pergamon Press 1994. 613-614.
- Nyilatkozat 1996. A KMPSZ V. közgyűlésének nyilatkozata. *Kárpátaljai Szemle* 1996. 8. 8.
- Orosz Ildikó: Non scholae, sed vitae... In: *Extra Hungariam. A Hatodik Síp antológiája*. Budapest Ungvár, Hatodik Síp Könyvkiadó 1992. 52-64.
- Orosz Ildikó: *A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján*. Ungvár-Budapest, Intermix 1995. Shamshur, Oleg and Izhevskaya, Tetiana: Multilingual Education as a Factor of Inter-Ethnic Relations: The Case of the Ukraine. *Current Issues in Language in Society*. 1994. 1. No 1. 29-39.
- Szociológiai kutatás a kárpátaljai magyarság értékrendjéről és a kisebbségi lét alapproblémáiról (Dokumentáció)*. I-II. kötet. Beregszász-Budapest, Spektrum Társadalomkutató Műhely-Balázs Ferenc Intézet, 1995.
- Tóth Mihály: Gondolatok az ukrán nemzetiségi kisebbségek jogairól. *Kárpáti Igaz Szó* 1996. június 18. 4.; június 25. 4.
- Trudgill, Peter: Az olvasókönyvek és a nyelvészeti ideológia-szociolingvisztikai nézőpontból. In: *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. 1-10. Szerk.: Csernicskó István és Várad Tamás. Budapest, Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 1996.
- Ukrájna alkotmánya*. Elfogadta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának ötödik ülésszaka 1996. június 28-án. Ungvár, Kárpáti Kiadó 1997.

- Varenes, Ferdinand De: Language and Freedom of Expression in International Law. *Human Rights Quarterly* 1993. 16. 163-186.
- Varga Béla: Leonyidok párharca. Az ukrán elnökválasztás második fordulójában. *Kárpátaljai Szemle* 1994. II. 6. 5.
- Большая Советская Энциклопедия: В 30-ти томах. Москва 1972. том 7.
- Бюллетень Статистики 1990/10.
- Дешериев, Ю. Д.: *Закономерности развития и взаимодействия языков в советском обществе*. Москва, Наука 1966.
- Жлуктенко, Ю. О.: Сучасні проблеми теорії та практики мовного планування. *Мовознавство* 1990. 4. 10-17.
- Исаев, М. И.: *Социолингвистические проблемы языков народов СССР: Вопросы языкового планирования и языкового строительства*. Москва, 1982.
- Інформаційний збірник міністерства освіти України 3-4. лютий*. Київ, Освіта 1996.
- Інформаційний збірник міністерства освіти України 3-4. лютий*. Київ, Педагогічна преса 1997.
- Переписный лист. Всесоюзная перепись населения 1989 г.* Государственный комитет СССР по статистике.
- Програми з української мови для шкіл з угорською та румунською мовами навчання (Перший рік навчання)*. Ужгород 1990.
- Статистичний збірник. Населення Закарпатської області за даними всесоюзного перепису населення 1989 року*. Ужгород 1990.
- Хазанаров, К. Х.: *Решение национально-языковой проблемы в СССР*. Москва, Издательство политической литературы 1982.

ISTVÁN CSERNICKÓ

The Ukrainian in Subcarpathia

Following the 1989 Ukrainian language law, the teaching of the state language (Ukrainian) became mandatory in public schools in 1990. Prior to 1990, when Ukraine was part of the USSR, high school students in Ukraine did not have to take a school leaving exam in Ukrainian if they attended a Russian-language school. In 1989-90, Ukrainian was mandatorily taught to only 45 % of all primary and secondary school pupils. At the same time nationality proportion of Ukraine was: 72 % Ukrainian, 22 % Russian. The introduction of the mandatory teaching of Ukrainian in the schools of indigenous Hungarians (c.155 000) Subcarpathia generated social and pedagogical conflicts. There are no schoolbooks and bilingual dictionaries for the teaching of Ukrainian to Hungarians. There are few trained teachers of Ukrainian and there is no accepted curriculum for teaching the state language. The state requires all pupils to know the state language but does not provide adequate educational opportunities. Consequently a major conflict occurs when Hungarian students take entrance exams in the State University of Uzhorod.